

TARTU ÜLIKOOL
Pärnu kolledž
Sotsiaaltöö korralduse osakond

Merike Maidle

**ÜLEVAADE RISKIRÜHMA NOORTE
TAUSTAST JA NENDE HÄLBIVAST
KÄITUMISEST PÄRNUMAA ÜHE
ALAEALISTE KOMISJONI NÄITEL**

Lõputöö

Juhendaja: dotsent Tiiu Kamdron

Pärnu 2015

SISUKORD

Sissejuhatus	4
1. Noorte hälbekäitumist mõjutavad tegurid.....	8
1.1. Hälbekäitumine kui sotsiaalsetest normidest kõrvalekaldumine	8
1.2. Sotsiaalne keskkond arengufaktorina.....	10
1.2.1. Perekonna mõju lapse arengule.....	11
1.2.2. Suhted kaaslastega	13
1.2.3. Elukeskkonna mõju lapsele.....	14
2. Alaealiste komisjoni roll noore õiguskuulekusele suunamisel	16
2.1. Laps kui õigusrikkuja.....	16
2.2. Alaealiste komisjonid Eestis	17
2.2.1. Alaealiste komisjoni koosseis ja töö põhimõtted	18
2.2.2. Alaealiste komisjoni töökorraldus ja mõjutusvahendid	20
2.3. Alaealiste kuritegevuse ennetamine	23
3. Alaealiste komisjoni tööd puudutav uuring	26
3.1. Uurimiseesmärk ja uurimisküsimused	26
3.2. Andmekogumismeetodid	26
3.3. Uurimuse valim	28
3.4. Uurimisandmete analüüs.....	30
3.4.1. Komisjoni liikmete hinnangud alaealiste komisjoni tegevusele	30
3.4.2. Komisjoni suunatud alaealiste taust	33
3.4.3. Lapse alaealiste komisjoni suunamise põhjused ja suunajad	36
3.4.4. Alaealiste komisjoni poolt määratud mõjutusvahendid	37
3.4.5. Koostöö lapse vanema ja tugivõrgustikuga	43
3.5. Uurimistulemuste arutelu ja järeldused.....	46
Kokkuvõte	51
Viidatud allikad.....	53

Lisad.....	56
Lisa 1. Küsimustik alaealiste komisjoni liikmetele	56
Summary	58

SISSEJUHATUS

Lapsed on iga riigi tulevik ja panustades noortesse, panustame oma riigi tulevikku. Riigi arengu võtmeks on see põlvkond, kellele kuulub tulevik. Noor, kes on võimeline hakkama saama enda ja kogukonnaga, on väärtuslik ressurss. Noori tuleb nende arengus suunata ja vajadusel abistada, et ennetada noorte õigusrikkumisi ja aidata neil probleemidega toime tulla. (Ergma 2009)

Meie ümber on hulgaliselt selliseid lapsi, kes erinevatel põhjustel vajavad rohkem täiskasvanute tähelepanu ja toetust. Oluline on meeles pidada, et toimetulematuse põhjused ei pruugi peituda lapses, vaid kusagil mujal. Efektiivne võrgustikutöö omab laste probleemidega tegelemisel suurt tähtsust.

„Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018“ seab üheks prioriteetseks eesmärgiks alaealiste kutitegevuse ennetamise, mis võimaldab hoida ära kuritegusid täiskasvanueas. Eesmärgi saavutamiseks on alaealiste kuritegevuse ennetamiseks vajalik luua riskilaste varajase tuvastamise süsteem, tegelda koolikiusamise ja koolikohustuse mittetäitmise probleemidega. Oluline on alaealiste komisjonide töö tõhustamine ning komisjoni suunatud noorte kriminaalasjade kiirem menetlus. (Kriminaalpoliitika... 2010)

Alaealiste hälbiva käitumise tulemuseks võib olla noore sattumine alaealiste komisjoni. Lõputöö teema valik tulenes asjaolust, et autor puutub oma igapäevases töös kokku riskigruppi kuuluvate noortega, kes võivad sattuda või on sattunud alaealiste komisjoni.

Analüüsides alaealiste komisjoni suunatud noorte eluhoiakuid, sotsiaalset tausta, komisjoni poolt määratud mõjutusvahendeid ja nende edasist mõju noorele, saab efektiivsemalt korraldada kohalikus omavalitsuses riskinoortega tehtavat ennetustööd

vältimaks noorte sattumist alaealiste komisjoni. Teema on aktuaalne, kuna Eesti Vabariigi Haridus- ja Teadusministeeriumi, Justiitsministeeriumi ja Sotsiaalministeeriumi poolt elluviidava programmi „Riskilapsed ja noored“ eesmärk on laste ja kuni 26-aastaste noorte heaolu parandamine, kus programmi üheks sekkumistegevuseks on kohalike omavalitsuste riskilaste ja noorte toetamise suutlikkus ja valmiduse hindamine.

Käesolevas töös keskendutakse hälbiva käitumisega alaealistele ning tuuakse välja alaealiste komisjoni roll noorte õiguskuulekusele suunamisel.

Uurimustöö eesmärgiks on välja selgitada alaealiste komisjoni liikmete tõlgendused alaealiste komisjoni tegevusest, alaealiste komisjoni suunatud alaealistest ja neile kohaldatud mõjutusvahendite tulemuslikkusest, et teha selle põhjal ettepanekuid olukorra parandamiseks.

Tulenevalt lõputöö eesmärgist on töö autor formuleerinud uurimisülesanded:

- Tutvumine erialase kirjandusega ja varasemate uuringutega ning selle põhjal teoreetilise ülevaate andmine noorte hälbivast käitumisest;
- Teoreetilise ülevaate andmine alaealiste komisjonidest Eestis;
- Küsimustiku väljatöötamine ja intervjuude läbiviimine;
- Empiirilise osa tulemuste analüüsimine lähtudes püstitatud eesmärgist;
- Järelduste ja ettepanekute tegemine.

Töö autor on valinud uurimuse läbiviimiseks kvalitatiivse uurimismeetodi, kus andmed on kogutud poolstruktureeritud suuliste individuaalsete intervjuudega avatud küsimuste kaudu. Andmekogumismeetodina on kasutatud intervjuudele lisaks dokumentide analüüsi, kus valimi moodustasid alaealiste komisjoni protokollid.

Lõputöö koosneb kolmest peatükist, mis omakorda on jaotatud alapeatükkideks. Esimeses peatükis antakse teoreetiline ülevaade teguritest, millel on oluline osa noorte hälbiva käitumise kujunemisel. Kirjeldatud on sotsiaalset keskkonda – perekond, suhted eakaaslastega, elukeskkond - lapse arengu olulisemaid mõjutajaid. Töö teine osa selgitab alaealiste komisjoni töö põhimõtteid ning töö korraldust, komisjoni koosseisu,

komisjoni poolt kohaldatavaid võimalikke mõjutusvahendeid noorele õigusrikkujale ning välja on pakutud erinevaid ennetustöö võimalusi. Lõputöö kolmandas osas kirjeldatakse uurimismetoodikat, esitatakse uurimistulemuste analüüs, arutelu ning järeldused. Uurimistöös on autor kasutanud peamiste allikadena teemakohast erialast kirjandust, erinevaid teadusallikaid, õigusakte, uuringuid ja analüüse.

Töö autor on kirjutamisel lähtunud TÜ Pärnu kolledži „Üliõpilaste kirjalikud tööd 2012“ metoodilisest juhendist.

Töös kasutatavad mõisted

Alaealine õigusrikkuja; riskikäitumisega noor – noored, kes on läinud ühiskonnas vastuollu kehtivate seaduste või normidega. Käesolevas töös on kasutatud mõisteid samas tähenduses. (Rannula 2014: 15)

Järelevalve teostaja – isik, kes teostab järelvalvet määratud mõjutusvahendi täitmise üle (AMVS § 8 lg 1)

Kuritegu – karistusseadustikus sätestatud süütegu, mille eest füüsilisele isikule on põhikaristusena ette nähtud rahaline karistus või vangistus (Kallas jt 2010: 26)

Laps – kuni 18aastased inimesed (Eesti Vabariigi lastekaitse seadus 1992 § 2 lg 1)

Noor – seitsme kuni kahekümne kuue aastane füüsiline isik. (Noorsootöö seadus 2010 § 3 lg 2). Käesolevas töös mõeldakse mõiste „noor“ all alaealist vanuses 7-18 aastat.

Riskirühm – inimrühm, kelle eluolukord on kaootiline ning ebastabiilne (Teavet probleemkäitumiste... 1999: 4)

Süütegu – seaduses sätestatud karistatav tegu. Süüteod on kuriteod ja väärteod (Karistusseadustik 2001 § 3)

Väärtegu – karistusseadustikus või muus seaduses sätestatud süütegu, mille eest on põhikaristusena ette nähtud rahaträhv või arest (Kallas jt 2010: 22)

Õigusrikkumine – vastavalt alaealiste mõjutusvahendi seaduse (AMVS) § 1 lg 2 ja lg 3 määratlusele.

1. NOORTE HÄLBEKÄITUMIST MÕJUTAVAD TEGURID

1.1. Hälbekäitumine kui sotsiaalsetest normidest kõrvalekaldumine

Sotsiaalne elu on reguleeritud tavade, väärtuste, reeglite, seaduste ja moraalinormidega. Tavapärasest erinevat käitumist ehk hälbekäitumist vaadeldakse kui erinevat tegutsemisviisi mingis olukorras. Käitumine iseenesest pole hälbeline või normikohane, kuid teiste inimeste arvamus määrab, kuidas sellesse tuleb suhtuda. Matti Laine (1997: 11) pöörab tähelepanu normi mõistele, mis tema arvates tähendab ühiskonna poolt loodud käitumisreegleid, mis võiksid olla aktsepteeritavad kõigile ühiskonna liikmetele. Käitumisnorm ei pea olema ainult kirjapandud reeglistik või seadustik, vaid ühiskond kujundab ka ise niinimetatud mitteametlikud normid, mida järgitakse. Teatud väärtused, hoiakud, hinnangud, arusaamad, suhtumised ja käitumismallid on ühiskonnas tunnustatud paremaks kui teised. Oluline on käitumisnormi seos sotsiaalse kontrolliga, kuna norm kujuneb normiks alles siis, kui ühiskond on selle heaks kiitnud, omaks võtnud ning kontrollib normist kinnipidamist. Sotsiaalse kogemuse omandab inimene sotsialiseerumise kaudu, st omandab antud ühiskonnas ja sotsiaalses rühmas olulised teadmised, väärtused, normid ja käitumisviisi.

Lembit Auväart (Auväart 2001: 102-103) väidab, et norm muutub juriidilises mõttes õigusnormiks, kui ühiskonnas eksisteerib valve ja kontroll normist kinnipidamise üle. Käitumisnorm ei toimi, kui ühiskonnaliikmed pole seda omaks võtnud. Õigusnormi puhul on tegemist riigi ametlikult kehtestatud käitumisreegliga, mille täitmine on kindlustatud riigi käsutuses olevate vahenditega.

Sigmund Freudi hälbeline käitumise psühholoogiline seletus viitab sellele, et inimestele on kaasa antud seksuaalsus ja agressiivsus. Inimesed, kes käituvad hälbeliselt, pole sotsialiseerinud ning isiksuse kujunemine pole olnud efektiivne. (Teavet ... 1999: 37)

Travis Hirschi sotsiaalsete sidemete teooria püüab seletada, miks inimesed otsustavad tavapäraest normidest kinni pidada, mitte seda, miks inimesed kuritegusid sooritavad. Hirschi seisukoht on, et kõik inimesed võivad kuritegusid sooritada, kui nad seda julgeksid. Hirschi mudel toob välja **neli sotsiaalset sidet**, mis soodustavad sotsialiseerumist: **kiindumus**, **pühendumus**, **kaasahaaratus** ja **veendumus**. **Kiindumust** esineb vanemate, kooli ja kaaslaste vastu ning need kolm vormi on inimese olulised sotsiaalsed institutsioonid. Lapse sotsialiseerumiseks peab tal olema emotsionaalne side prosotsiaalse vanemaga. Sideme puudumisel ei hoidu laps kriminaalsusest. Kiindumus kooli vastu sõltub kooli väärtustamisest ning lapse tunnustamisest õpetajate ja kaaslaste poolt. **Pühendumust** võib vaadelda kui inimese osalemist sotsiaalsetes tegevustes, mille tulemusel seotakse end ühiskonna normide ja eetika reeglitega. Pühendumise puudumine võib põhjustada hälbivat käitumist. **Kaasahaaratus** tähendab suurt hõivatuse määra tegevustega, mis rõhutavad ühiskonna tavapäraseid huvisid ning mille tulemusel ei jää aega üle hälbivateks tegudeks. **Veendumus** on heakskiit ühiskonna väärtuste süsteemile. Veendumuse puudumine prosotsiaalsete väärtuste ja hoiakute õigsusesse võib tuua kaasa suurema tõenäosuse hälbivalt käituda. Mida tugevamad need neli sidet on, seda väiksem on inimese tõenäosus saada kurjategijaks. Sotsiaalsete sidemete teooriat kasutataksegi hálbe ja kuritegevuse paremaks selgitamiseks. (*Ibid.*: 43-44)

Kõigil inimestel on potentsiaali kõrvalekaldeks ja kurjategijaks saamiseks ning seadust ja korda hoiavad alal sotsiaalse kontrolli mehhanismid, mitte ainult inimese moraaliväärtused. Hirschi (1969, viidatud Markina 2014 vahendusel) peab oluliseks mitteformaalset sotsiaalset kontrolli, mis väljendub sotsiaalsete sidemete tugevuses. Vähemoluline on tema arvates formaalse kontrolli roll, kus kuritegusid ennetavaks faktoriks on karistusähvardus. Ühiskonnas eksisteerib kooskõlastatud väärtuste süsteem, mis on vastu võetud enamuse ühiskonnaliikmete poolt. Inimesed, kelle kiindumus ühiskonna vastu on nõrk, ei tunnusta ka sotsiaalseid norme ja veendumusi.

Hälbed kujunevad indiviidi ümbritseva vahetu keskkonna mõjul. Sotsiaalsetest hälvetest esinevad sagedamini alkoholism, narkomaania, õigusrikkumised. Lastega töötavad täiskasvanud puutuvad sagedamini kokku lastega, kellel esinevad käitumishäired, kes tarvitavad alkoholi, hulguvad või sooritavad õigusrikkumisi (Lastekaitse... 2003: 45).

1.2. Sotsiaalne keskkond arengufaktorina

Sotsiaalse arengu käigus omandab laps teadmised ja oskused, mis tagavad edaspidise toimetuleku ühiskonnas. Ameerika lastepsühholoog Urie Bronfenbrenner (1979, viidatud Tikko 2004 vahendusel), ökoloogiliste süsteemide teooria looja leiab, et arenevat last ja keskkonda tuleb vaadelda kui teineteist mõjutavaid süsteeme. Bronfenbrenner pakub välja **ökoloogilise süsteemide mudeli**, kus lapse ja tema kasvukeskkonna vahelisi vastastikuseid suhteid ja nende vastastikust mõju on kujutatud astmeliselt laieneva süsteemina. Iga eelnev aste on seotud järgnevaga ning iga eelnev süsteem kuulub järgmise süsteemi koosseisu. Bronfenbrenner'i järgi koosneb keskkonna struktuur viiest üksteist vastastikku mõjutavast süsteemist: **mikrosüsteem, mesosüsteem, eksosüsteem, makrosüsteem ja kronosüsteem**.

Mikrosüsteemi füüsilisteks omadusteks võib pidada perekonnaliikmete hulka, kodu suurust, mänguvahendite hulka jne. Mikrosüsteemi kuuluvad ka inimesed ja nende omadused nagu lapse vanemate haridustase, mängukaaslaste sugu ja vanus, lapsi õpetavate täiskasvanute tööspidamised. Seega moodustab mikrosüsteemi lapse kõige lähem keskkond: kodu, sõbrad, lasteaed, kool. (Tankler 2000: 128)

Erinevate mikrosüsteemi osade vahel valitseb seos - näiteks kodus toimuv võib mõjutada koolis toimuvat ja vastupidi. Ühe komponendi muutumine või puudumine muudab kogu tervikut. **Mesosüsteemi** iseloomulikuks tunnuseks on suhete süsteem erinevate mikrosüsteemide vahel nagu näiteks suhted lapse õpetaja ja lapse vanema vahel, lapse mängukaaslaste suhe lapse vanemaga jne. Mesosüsteemis laieneb lapse suhtlusring kodust kaugemale. Siit algab ka osalus huvitegevuses. (*Ibid*: 129)

Eksosüsteemi moodustavad vanemate töö, sellega rahulolu, vanemate suhted väljaspool kodu. Ühes mikrosüsteemis toimuv võib kaudselt mõjutada neid mikrosüsteeme, milles

lapse otseselt osaleja ei ole. Eksosüsteemis avaldavad tugevat mõju lapse arengule meedia ja internet. (*Ibid*: 129)

Makrosüsteem saab vaadelda kui ajaloolisi sündmusi hõlmavat süsteemi, mis omakorda mõjutab kõiki alasüsteeme. Lapsele avaldavad mõju kultuuri kaudu levivad hoiakud ja väärtushinnangud ning ideoloogilised suundumused. Makrosüsteemi loetakse eelmistest süsteemidest püsivamaks. (*Ibid*: 130)

Kronosüsteem keskendub inimese arengu käigus toimuvatele muutustele ja nende mõjule kogu elu jooksul. Aja kulgedes toimuvad muutused üheaegselt nii lapse sees kui ka keskkonnas, ja need muutused ei pea olema loomulikus sünkronisatsioonis. (*Ibid*: 130)

1.2.1. Perekonna mõju lapse arengule

Lapsele esmaseks ja kõige mõjuvõimsamaks arengukeskkonnaks on perekond, koduvälised arengufaktorid lisanduvad hiljem. Iga üksiku kodu kasvatustingimused ja kasvatusmeetodid on ainukordsed, iga kasvataja on isikupärane, kuid neid seob kõiki ühine tähtis eesmärk – lapse väärtuste kujundamine. Kasvatus on protsess, milles õpetamise kaudu antakse põlvkonnalt-põlvkonnale edasi traditsioone, väärtushinnanguid ja teadmisi normidest (Saarits 2001: 79).

Pedagoogikaprofessor Peeter Pöld (1993: 54), Eesti üks tuntumaid kasvatusteadlasi, on perekonda tähtsustades öelnud: „Kasvatajana seisab esimesel kohal perekond. Siin algab lapse elu, sellega on tema pärivuse sidemete läbi kõige kindlamalt ühendatud, see annab tema mõtte-, tahtmise- ja tundeilmale esialgse kuju. Perekonna peamõju ilmneb selles, et ta lapsi olemasolevasse kultuuri istutab ja kasvatab.“

Kaasaegses ühiskonnas on perekonna roll muutunud, moderniseerumise tulemusena on muutunud koduse kasvatus traditsioonid, kuid perekonna ülesanne lapsele edasi anda kehtivaid norme ja tõekspidamisi on jäänud. Seega on oluline, millises keskkonnas laps areneb ja kasvab ning millised on tema vanemad. Perekond on tundlik ühiskonnas toimuvatele muutustele ja reageerib ning peegeldab muutusi oma liikmetes. Perekonna

väärtussüsteem peab sobima kokku ühiskondlike normide ja väärtustega. (Saarits 2001: 80)

Lapse väärtushinnanguid mõjutavad oluliselt suhted oma vanemate, vanavanematega, nende eeskujud, suhtumised, käitumine. Graham (2011) on väitnud, et väikelapseas on kasvatus see, mis mõjutab lapse tulevikku rohkem kui perekonna jõukus, klassikuuluvus, haridus või mistahes muu sotsiaalne tegur. Oluliseks peetakse lapsele perekonnas turvalise keskkonna loomist, kus lapsel on võimalik teha valikuid, õppida sündmustest ja tunnetada, et temaga arvestatakse. Hooliv perekond ja toetav kodu on lapsele kõige loomulikum ja vajalikum kasvukeskkond, mida ükski kollektiiv asendada ei suuda. Laps ei suuda iseseisvalt orienteeruda vastuolulises väärtuste maailmas ja seepärast on lapsevanematel kohustus edasi anda neid väärtusi ja hinnanguid, mida ühiskond aktsepteerib. Oluline on just vanemate tegelik käitumine eeskujuna, sest väikelapsele on jäljendamine ehk matkiv õppimine eriti oluline. Lapsepõlv on väikelapsele dünaamiline aeg, kuna uusi oskusi omandatakse päevast päeva ning perekond peab oma vastutust tunnetama. (Saarits 2001: 82)

Sotsiaalse kontrolli teooria looja Travis Hirschi (Hirschi 1969, viidatud Markina 2014 vahendusel) väidab neljale sotsiaalse sideme komponendile tuginedes, et alaealised, kes on heades suhetes oma vanematega, võtavad omaks ka vanemate normid ja väärtused, mille tulemusena käituvad nad õiguskuulekalt. Sellise käitumise tulemusena teenivad nad täiskasvanute kiituse, privileegid, paljutõotava tuleviku lubadused. Normidest kinnipidamine omandab tähtsuse, areneb prosotsiaalne hoiak, kuna normide eiramine võib negatiivselt mõjuda tulevikule ning jätta ilma privileegidest. Normidest kinnipidavad alaealised suudavad leida endale sellised sõbrad, kellega koos hoidutakse kuulumast suurtesse deviantsetesse alaealiste gruppidesse.

Esmased sotsiaalsed oskused omandab laps oma vanematelt. Tänapäeva sotsiaalsete oskuste käsitlused rõhutavad kontakteerumiskiirust, vestlusvalmidust ja loomulikku suhtluslaadi. Sotsiaalsete oskuste all mõeldakse teistega toimetulemist, probleemide lahendamise võimekust ning alternatiivide rohkust. Sotsiaalselt pädev inimene kasutab erinevaid tegevusmudeleid, millest vastavalt olukorrale valib välja sobivama. Sotsiaalsed oskused tähendavad ka võimet mõista kaaslast, ta seisukohti ja tundeid.

Sotsiaalseteks oskusteks peetakse nii empaatiat kui ka sümpaatiat. Samas võib agressiivset käitumist pidada sotsiaalsete oskuste puudumiseks. (Keltikangas-Järvinen 2011: 35)

Uuringutega on tõestatud, et noorte kuritegelikule teele sattumisel on perekonnapoolsed tegurid järgmised: vanemate hoolimatu käitumine lapse suhtes, mis väljendub lapse hooletusse jätmises kui ka lapse ja vanemate omavahelise suhtlemise puudulikkuses, vanemate salliv suhtumine õigusvastasesse käitumisse, vanemliku distsipliini puudumine ning vanemate lahusus. (Entrof, Spengler 2002: 74)

Tallinna Laste Tugikeskuse poolt viidi 2000. aastal koolides läbi uuring, millest selgus, et ainult igas neljandas peres saavad lapsed iga päev kallistada ja kiita. Mitte kunagi ei saa kallistada 14% lastest, mis tähendab, et need lapsed on emotsionaalselt väärkoheldud, kuna vajadus olla armastatud ja tunnustatud jääb rahuldamata. (Vaher 2002: 98)

1.2.2. Suhted kaaslastega

Suhtlemine kaaslastega on perekonna järel järgmine oluline sotsiaalse arengu mõjutaja. Kaaslastega suhtlemine ja kontaktide loomine on oluliseks eelduseks tulevaste ühiskonnaliikmete sotsiaalsete oskuste kujundamisel, kust saab alguse nende integreerumine ühiskonda. Eelkooliealistel lastel võib suhtlemine kaaslastega varieeruda ning oleneda õdede-vendade olemasolust, mängukaaslastest, samuti ka sellest, kas laps käib lasteaias, kas on üksiklaps, kas perekond elab eraldatud kohas. Lapse koolieaga kaasneb igapäevane eakaaslastega suhtlemine, millest tulenevalt väheneb perekonna mõju lapse sotsiaalsele arengule. Lapse jõudmisel murdeikka saavutab suhtlemine kaaslastega suurima mõju sotsiaalsele arengule.

Algkooli ajal määrab hetkegevus laste sõprusringi, sõprussidemeid iseloomustab enesekesksus ja pealiskaudsus. Sõprusringid püsivad suhteliselt lühikest aega, kuna arusaamad teiste ja enda huvidest, väärtustest ja hoiakutest on pealiskaudsed. Alklassiõpilaste kognitiivne arengutase on sellise käitumise põhjustajaks, mis takistab lastel väljuda konkreetse situatsiooni raamistikust ja näha ette sündmuste käiku. (Krull 2000: 152)

Keskmisses koolieas hakkavad lapsed valima sõpru püsivamate ja konkreetsemate isiksuseomaduste järgi, kuigi põhilisteks sõpradeks on veel mängukaaslased, suudetakse ette näha suhete võimalikku arengut. Määravaks saab jagada sõbraga ühiseid huvesid või kaaslast aidata. (*Ibid.*: 153)

Murdeas muutuvad noorte sõprussidemed püsivamaks ja sõprussidemete kvaliteet saavutab kõrgeima taseme. Noorukieas leitakse sõbrad nende seast, kellega on ühised huvid, väärtused, tekivad grupid enamasti samasoolistest noortest. Rühmasuhted noorukite vahel muutuvad olulisemaks kui suhted täiskasvanutega, kuna noorte poolt omaks võetud väärtused ning huvid erinevad täiskasvanute vaadetest. Noore mittekuulumine eakaaslaste rühma on märk tõrjutud noorest, mis võib põhjustada tõsisid häireid noorte emotsionaalsel kohanemisel ning üldises sotsiaalses arengus. Murdeea lõpus väheneb rühma kuulumise vajadus ning noored muutuvad iseseisvamaks. (*Ibid.*: 153)

1.2.3. Elukeskkonna mõju lapsele

Laste sotsiaalsele arengule avaldab mõju vahetu elukeskkond, millel on oluline osa perekonna ja lapse teiste suhtluspartnerite käitumisel. Üldise globaliseerumise tulemusel on oluline osa sotsiaalse teadvuse kujundamisel omandanud ajakirjandus, raadio, televisioon ja internet. Televisioon ja internet pakuvad lastele suurel hulgal informatsiooni, milles orienteerumiseks on vaja täiskasvanute suunavaid nõuandeid (Krull 2000: 155). Töö autori arvates võivad televisioon ja internet aidata juhtida lapse arengut positiivses suunas, kuid võivad mõjuda arengule ka negatiivselt. Määravaks saavad lapsepõlves väljakujunenud turvalisus või selle puudumine, täiskasvanu poolt seatud piirid lapsele ja vanema enda piiride olemasolu, vanemliku armastuse ja hoolimise olemasolu või selle puudumine

Lapse arengule mõjub toetavalt hariva sisuga eakohaste saadete vaatamine, mille tulemusel areneb lapse sõnavara, silmaring, loovus ning paraneb õppimine ja tekib huvi raamatulugemise vastu. Samasuguseid nähtusi on märgatud ka arvutikasutajatest laste intellektuaalses arengus. Meediatarbimise negatiivsed mõjud ilmnevad liiga aktiivse ja eakohasele mittevastava meedia tarbimisega, mille tulemusel muutuvad laste

väärtushinnangud ning käitumismudelid. Samuti väheneb laste füüsiline aktiivsus ning suureneb ülekaalulisus. (Vinter jt 2010: 12).

Ameerikas läbiviidud uurimused on näidanud, et televägivalla ja laste agressiivsuse vahel eksisteerib positiivne korrelatsioon. Televägivalla näitamine televisioonis põhjustab ühiskonnas agressiivsust, kuritegevust ja vägivalda. Seda kinnitavad läbiviidud laboratoorsed ja tõsijuhtumite uurimused. Televisioonis näidatav vägivald kahjustab mõlemast soost lapsi ja noori igas vanuses. (Krull 2000: 155)

Vahetut mõju lapse sotsiaalsele arengule avaldab elupiirkond. Eristavaks jooneks on maa ja linna piirkond. Maapiirkondades on töötuse protsent suurem ning töötuks jäänud perekondades võib esineda sotsiaalset ja intellektuaalset allakäiku. Sellistes peredes kasvavatel lastel jääb puudu sotsiaalse lävimise oskustest ning neil võib puududa oskus väärtustada vaimset tööd, mida eeldab koolis õppimine. Töötamine koolis sellistest peredest pärit õpilastega erineb tööst nende eakaaslastega, kes on pärit väärtusi kandvatest kodudest. (*Ibid*: 156)

2. ALAEALISTE KOMISJONI ROLL NOORE ÕIGUSKUULEKUSELE SUUNAMISEL

2.1. Laps kui õigusrikkuja

Väike laps allub reeglitele, sest ta ei mõista, mis on reeglite taga ja seega võib kõige parem laps käituda julmalt. Viieaastaselt jõuab lapse teadvusesse, et tegudel võivad olla erinevad põhjused ja tagajärjed. Laps hakkab mõistma, millist käitumist temalt oodatakse ning missugune käitumine toob kiituse. On tuvastatud, et kiitused ja karistused avaldavad mõju, kui need on seotud positiivsete emotsioonidega. Positiivsete emotsioonide puudumisel laps ei võta vastu täiskasvanute pakutud hinnanguid. (Auväart 2001: 21).

Lembit Auväart (2001: 40) väidab, et murdeeas tekkinud asotsiaalsed või antisotsiaalsed rühmad, mis on loodud väljaspool kooli või kodu, on perekonna ja kooli puuduste tagajärg. Laps, kes on kaotanud sidemed kodu ja kooliga, otsib tunnustust ja meelelahutust kambast. Kambas olles tehakse rohkem tegusid, mida üksi olles ei tehta, kuna ei tunnetata vastutust. Vastutustunde puudumist peetakse üheks suuremaks hälbeks õigusrikkujate isiksuses.

Erinevate uurimiste tulemusena on Lembit Auväart (2001: 43-44) toonud välja suurimad riskifaktorid, mis võivad viia noored kuritegevuseni.

Sotsiaalsed riskifaktorid:

- äärmine vaesus;
- vähene seotus naaberconnaga;
- narkootikumide kättesaadavus;

- kogukondlikud antisotsiaalsed käitumist soodustavad normid.

Kooliga seonduvad riskifaktorid:

- ebaedu õpingutes;
- vähene seotus kooliga.

Perekondlikud riskifaktorid:

- vaesus perekonnas;
- vanemate probleemne käitumine;
- perekondlike konfliktide paljastus;
- vanemate vähesed sotsiaalsed oskused.

Individaalsuse ja kaaslastega seonduvad riskifaktorid:

- varajane ja püsiv antisotsiaalne käitumine;
- organismi iseärasustest tulenevad riskifaktorid (riskiotsing, madal erutuvuse tase);
- soosiv suhtumine antisotsiaalsesse käitumisse;
- suhtlemine probleemse käitumisega kaaslastega.

Riskitegurite tundmine võimaldab teha heatasemelist võrgustikutööd noorte probleemide ennetamiseks või nendega toimetulemiseks, kasutada erinevaid meetmeid ja sekkumisprogramme.

2.2. Alaealiste komisjonid Eestis

Taasiseseisvunud Eesti Vabariigi algaastatel puudus töös alaealiste õigusrikkujatega terviklik süsteem. Riikliku kriminaalpreventsiooni Nõukogu eestvõttel algas 1994. aastal töö alaealiste vastutust käsitleva seaduseelnõu väljatöötamine. 28. jaanuaril 1998. aastal võttis Riigikogu vastu alaealiste mõjutusvahendite seaduse (AMVS). Kõikides maakondades loodi maavanema korraldusel alaealiste komisjonid, mis tegelevad maakonna alaealiste õigusrikkujatega. Kohaliku omavalitsuse juurde võib moodustada alaealiste komisjoni, mis arutab nende haldusterritooriumil elavate alaealiste õigusrikkumisi, kui alaealiste komisjoni moodustamiseks on kooskõlastus maakonna

alaealiste komisjoniga. Kohaliku omavalitsuse komisjoni moodustab linna- või vallavalitsus ning koosseisu kinnitab linnapea või vallavanem. (AMVS tõlgendused... 2005: 7)

1999. aastal oli Eestis 15 maakondlikku ja 19 kohaliku omavalitsuse komisjoni, 2014. aastal 15 maakondlikku ja 53 kohaliku omavalitsuse komisjoni. Komisjonide arvu kasv kohaliku omavalitsuse tasandil näitab, et oluliseks peetakse varakult ja koheselt sekkumise vajadust. Pärnu maakonnas oli 2014. aastal maakonna alaealiste komisjon ja üheksa kohaliku omavalitsuse komisjoni: Pärnu linn, Häädemeeste, Saarde, Audru, Tõstamaa, Sindi, Halinga, Are, Sauga. Alaealiste komisjonide töö koordineerijaks ja rahastajaks on Eesti Noorsootöö Keskus koos Haridus- ja Teadusministeeriumiga. Alates 2008. aastast koondatakse alaealiste komisjonide tööd puudutavad statistilised andmed Eesti Hariduse Infosüsteemi (EHIS), mis lihtsustab andmete kogumist. (Erinoorsootöö... 2014)

2.2.1. Alaealiste komisjoni koosseis ja töö põhimõtted

AMVS § 12 lähtuvalt on maavalitsuse juurde moodustatud alaealiste komisjoni koosseis seitsmeliikmeline, kuhu kuuluvad haridus-, sotsiaal- ja tervishoiualaste kogemustega isikud, politseiametnik, kriminaalhooldusametnik ja maavalitsuse koosseisuline teenistuja, kes täidab komisjonis sekretäri ülesandeid. Maakonna juurde moodustatud alaealiste komisjon arutab alaealise õigusrikkumist sel juhul, kui kohalikus omavalitsuses pole alaealiste komisjoni moodustatud.

AMVS § 12 alusel nimetab linnapea või vallavanem linna- või vallavalitsuse juurde moodustatud alaealiste komisjoni koosseisu, kuhu kuuluvad haridus-, sotsiaal- ja tervishoiualaste kogemustega isikud, politsei ning volikogu esindajad ning alaealiste komisjoni sekretär. Alaealiste komisjon valib oma liikmete hulgast esimehe ja aseesimehe.

Haridus- ja Teadusministeeriumi poolt läbiviidud alaealiste komisjoni koosseisu uuringust, milles osales 51 komisjoni, selgub, et 56% maakonna alaealiste komisjoni liikmetest on omandanud hariduse pedagoogika- või sotsiaalvaldkonnas, 9% on politsei või kriminaalhooldusalase haridusega. Kohaliku omavalitsuse alaealiste komisjonide

liikmete seas oli enim neid spetsialiste, kelle erialane ettevalmistus ei ole otseselt seotud alaealiste komisjoni tööga. (Alaealiste komisjoni koosseisu... 2010: 6). Siit tulenevalt saab teha järelduse, et kohalikel omavalitsustel on raskem leida komisjoni vajaliku hariduse või ettevalmistusega spetsialiste, kuna väiksemates omavalitsustes neid napib. Uuringus osalenud komisjonide liikmete arvuline suurus varieerub kuuest kaheksa liikmeni tulenevalt sellest, kas komisjonil on ka aseesimees ning lihtliikmete arvust (4 või 5 liiget).

Töö autor on seisukohal, et kohaliku omavalitsuse tasandil töötav alaealiste komisjon on vajalik, kuna kogukonnapõhine töö noore õigusrikkujaga on tõhusam, tuleneb subsidiaarsuse põhimõttest ning võimaldab lühendada menetlustähtaegu.

Alaealiseks loetakse alaealiste mõjutusvahendite seaduse § 2 tähenduses 7-18 aasta vanune isik. Alaealiste komisjoni põhiülesanneteks on oma haldusterritooriumil alaealistega tehtava kriminaalpreventiivse töö ehk kuritegevuse ennetamiseks tehtava töö koordineerimine ning õigusrikkumisi soodustavate tegurite vähendamine ning alaealisele õigusrikkujale määratud mõjutusvahendite kohaldamise abil nende elu korraldamine. Põhiülesande täitmise tagamiseks töötab komisjon välja alaealiste kriminaalpreventiivse tegevuse abinõud ning ettepanekud töö paremaks korraldamiseks ning esitab need kinnitamiseks teda moodustanud organile. Komisjoni ülesannete hulka kuulub oma asukohajärgsel haldusterritooriumil läbiviidavate sotsiaalprogrammidele ja kriminaalpreventiivsetele noorsooprogrammidele hinnangu andmine ning hinnangu edastamine programmide finantseerijatele. Samuti on oluline komisjonidel teha koostööd vabatahtlikega, kes soovivad osaleda alaealiste kuritegevuse ennetustöö korraldamises. (Eesti alaealiste ... 2005: 8)

Komisjonis arutlusel olnud alaealiste õigusrikkumiste andmebaasi koostamine kuulub samuti alaealiste komisjoni tööülesannete hulka. Alaealiste mõjutusvahendite seaduse § 3 sätestab alaealiste õigusrikkujate suhtes esmalt ikka kasvatusliku iseloomuga mõjutusvahendite kohaldamist. Vajadusel kohaldada vabadust piiravat sanktsiooni peab alaealiste komisjon taotlema loa maakohalt. Komisjonide rahastamine mõjutusvahendite kohaldamiseks toimub riigi eelarve kaudu.

2.2.2. Alaealiste komisjoni töökorraldus ja mõjutusvahendid

AMVS seaduses on reguleeritud õigusrikkumised, mida alaealiste komisjonil on õigus arutada. Õigusrikkumise arutelul lähtutakse alaealise vanusest teo toimepanemise ajal. Karistusseadustikust lähtuvalt loetakse alaealine süüvõimeliseks, kui ta on teo toimepanemise ajal süüdiv ja vähemalt 14aastane. Noorema kui 14aastase alaealise rikkumise menetlemise materjalid antakse mõjutusvahendi kohaldamiseks alaealiste komisjonile. Kui õigusrikkuja on vanem kui 14aastane, võib kohus materjalid anda komisjonile või määrata ise mõjutusvahendi. (AMVS § 1 lg 2-3)

Eesti Noorsootöö Keskuse poolt koostatud alaealiste komisjonide töö 2013. aasta statistika ülevaatest selgub, et alaealiste komisjoni suunatud õigusrikkujate arv on EHISe andmetel vähenenud: 2011.aastal 2141 noort – 1,5% kogu 7-17aastaste vanusegrupist, 2012. aastal 2029 – 1,5% kogu 7-17aastaste vanusegrupist; 2013. aastal 1792 noort – 1,2% kogu 7-17aastaste vanusegrupist. (Alaealiste komisjoni 2013.... 2013: 6)

Kirjaliku taotluse alaealiste komisjonile võivad alaealise õigusrikkumise asja uurimiseks esitada alaealise seaduslik esindaja, politseiametnik, kooli esindaja kooli direktori volikirja alusel, lastekaitseametnik, sotsiaalametnik, kohtunik, prokurör või keskkonnajärevalve ametnikud. Taotlus esitatakse alaealise elukohajärgsele alaealiste komisjonile, taotlusele peavad olema lisatud materjalid õigusrikkumise kohta ning alaealise iseloomustus koolist ning sotsiaaltöötaja arvamus perest. (AMVS tõlgendused... 2006: 22)

Õigusrikkumise asja arutamine peab toimuma 30 päeva jooksul alates taotluse laekumisest. Nimetatud aja jooksul peab toimuma materjalidega tutvumine ja vajadusel lisainformatsiooni hankimine. Nädal enne istungi toimumist saadab alaealiste komisjoni sekretär komisjoni liikmetele ja asjast puudutatud isikutele kirjalikud kutsed istungil osalemiseks, alaealisele ja tema vanemale saadetakse kutse tähitud kirjaga. Komisjoni istungil võivad viibida vaid komisjoni liikmed, taotluse esitanud organisatsiooni esindaja, alaealine ja tema seaduslik esindaja. Kõrvalistel isikutel pole lubatud istungist osa võtta tagamaks alaealise huvide ja õiguse kaitse. (*Ibid.*: 24)

2013. aasta AEK töö ülevaatest ilmneb, et kõige rohkem taotlusi väärtegude või kuritegude kohta esitasid alaealiste komisjonidele politseinikud – 66% ja prokurörid – 17%, lastekaitse-, sotsiaaltöötajad ja alaealise elukohajärgse omavalitsuse esindajad on alaealisi komisjoni suunanud põhiliselt koolikohustuse mittetäitmise pärast. (Alaealiste komisjoni... 2013: 15)

Alaealistele kohaldatavad mõjutusvahendid tulenevad AMVS § 3 lõikest 1, millest tulenevalt võib alaealise puhul rakendada ühte või mitut mõjutusvahendit. Mõjutusvahendite määramisel arvestab komisjon sooritatud teo iseloomu ja lähtub konkreetsest isikust. Mõjutusvahendi kohaldamise eesmärgiks pole alaealise karistamine, vaid edaspidiste õigusrikkumiste ennetamine ja vältimine.

Määrates mõjutusvahendiks **hoiatuse**, on oluline selgitada alaealisele väärte käitumise lubamatust, toimepandud teo võimalikke tagajärgi ja nõustades ennetada edaspidist õigusvastast käitumist. **Koolikorralduslike mõjutusvahendite** all tuleb mõista alaealise suunamist kasvatusraskustega õpilaste moodustatud väikeklassi või pikapäevarühma. (AMVS tõlgendused... 2006: 10)

Alaealiste komisjon võib alaealise **spetsialisti juurde vestlusele suunata**, kuid sel juhul peab olema otsuses märgitud, millise spetsialisti juurde on alaealine vestlusele suunatud: narkoloogi, psühhiaatri, psühholoogi, sotsiaaltöötaja, lastekaitsetöötaja või mõne muu spetsialisti juurde. Antud mõjutusvahendi kasutamine loob eeldused lapsele isikliku võrgustiku moodustamiseks. (*Ibid.*: 11)

Lepitamine on mõjutusvahend, mille kohandamisel otsitakse erapooletu nõustaja abiga kokkulepet alaealise õigusrikkuja väärteo tagajärjel tekkinud kahjude korvamiseks tema enda initsiatiivil. Lepituse eesmärk on alaealise õigusrikkuja panna tunnetama oma süüd, leida tekkinud olukorrale koos lahendus. (*Ibid.*: 11)

Alaealise kohustust elada vanaema, kasuvanema või eestkostja juures või asenduskodus võib kasutada üksnes siis, kui on kindlaks tehtud, et alaealisele on nimetatud isikute juures korralikud arenemis- ja kasvamistingimused. Samuti on eelduseks nende isikute valmisolek alaealist kasvatada. (*Ibid.*: 12)

Alaealisele õigusrikkujale on võimalik kohaldada **üldkasulikku tööd**, mida on võimalik alaealisel teha õppetööst vabal ajal. Üldkasulikku tööd võib määrata alaealisele 10-50 tundi, alla 13aastasele kuni 10 tundi. Üldkasuliku töö käigus omandab alaealine sotsiaalseid kogemusi, elementaarseid tööoskusi ning arendab enesedistsipliini. Õigusrikkuja, sotsiaaltöötaja ning tööandja vahel sõlmitakse töö täitmiseks leping, koostatakse töö teostamise graafik, mida täidab töö andja koos alaealisega. Üldkasuliku töö lõpetamisel on vajalik esitada alaealiste komisjonile akt töö teostamise kohta ja töögraafiku koopia. (*Ibid.*: 12) Üldkasuliku töö määramise korral alaealisele on oluline mõjutusvahendi määrajate suhtumine sellesse. Üldkasulik töö pole karistus ega mõeldud noore alandamiseks, vaid noor tegeleb millegi vajalikuga ning tähtis on seejuures alaealise tunnustamine. (Ginter 2004: 10)

Käendus mõjutusvahendina teostab kontrolli alaealise käitumise üle ning käendaja töö eesmärgiks on abistada alaealist, et hoida ära uusi õigusrikkumisi. Käendajaks võib olla käendatava pereliige, sugulane või isik, kellel on õigusrikkuja suhtes kasvatuslik mõju. Üheks alaealiste õigusrikkujate mõjutusvahendiks on **osalemine noorte- või sotsiaalprogrammis**. Noorteprogrammis osalemise kaudu soovitakse õpetada noorele vaba aja teadlikku sisustamist, sotsiaalprogrammis osalemise kaudu toimub noore psühhosotsiaalne abistamine ja tema käitumise korrigeerimine. **Ravikuuris osalemine** mõjutusvahendina tuleb kasutusele siis, kui noort on vaja võõrutada alkoholi, narkootikumide või psühhotropse aine sõltuvusest, st sõltuvusprobleemidega alaealiste puhul. Alaealistele määratud **rehabilitatsiooniteenuse** eesmärgiks on parandada alaealise toimetulekut sotsiaalselt aktsepteeritud meetodite kaudu oma igapäeva rollidega. Alaealisele koostatakse rehabilitatsiooniplaan, mille rakendamise eesmärgiks on parandada noore pealehakkamist igapäevaelus. **Kasvatuslike eritingimusi vajavate õpilaste kooli suunamist** vabadust piirava mõjutusvahendina saab rakendada ainult kohtu loal. Alaealiste erikooli saab suunata alaealist kuni kaheks aastaks, alla 12aastast noort erikooli üldjuhul suunata pole võimalik. (*Ibid.*: 12-13)

Järeelvalvet mõjutusvahendi määramisest tulenevate kohustuste täitmise üle teostab alaealiste komisjoni sekretär koos mõjutusvahendi kohaldajaga. AMVS § 8 järgi võivad mõjutusvahendi kohaldajateks olla:

- alaealiste komisjon;
- kooli esindaja;
- vastav spetsialist;
- alaealiste komisjoni määratud lepitaja;
- alaealiste komisjoni määratud sotsiaaltöötaja või lastekaitsetöötaja;
- käendaja;
- maavalitsuse noorsootöötaja;
- kasvatus eritingimusi vajavate õpilaste kooli direktor.

Järelevalve teostaja kohustuseks on anda alaealiste sekretärile ülevaade mõjutusvahendi kohaldamise tulemuslikkuse kohta. Mõjutusvahendiga määratud kohustuste mittetäitmise korral on võimalik alaealisele määrata uus mõjutusvahend. (AMVS § 9)

2.3. Alaealiste kuritegevuse ennetamine

Võrgustikutöö on koostöö eri ametkondadega kliendi (lapse) argielu probleemide efektiivseks lahendamiseks. Eelkõige on võrgustikutöö osapoolte koostöö ning võrgustik eeldab suhteid ja kommunikatsiooni edastamist võrgustiku liikmete vahel. Aktiivse koostöö tulemus peaks olema kliendi (lapse) probleemide lahendamine.

„Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018“ seab üheks prioriteetseks eesmärgiks alaealiste kuritegevuse vähendamise. Eesmärgi saavutamiseks on alaealiste kuritegevuse ennetamiseks vajalik luua riskilaste varajase tuvastamise süsteem, tegelda koolikiusamise ja koolikohustuse mittetäitmise probleemidega. Vajalikuks peetakse Teadus- ja Haridusministeeriumi, koolide ning kohalike omavalitsuste vahelist koostööd koolikohustuse mittetäitmise, koolikiusamise ning teiste koolikeskkonnas tekkida võivate probleemide vältimiseks. Koolikeskkonnas tekkivate probleemide õigeaegne lahendamine aitab vältida noore sattumist kuritegelikule teele. (Kriminaalpoliitika... 2010)

Ennetustöö tegemisel on vajalik koostöö kohaliku omavalitsuse, sotsiaal- ja haridussüsteemi vahel. Oluline on riskilaste ja riskiperede varajane märkamine ja nende kohene nõustamine ja abistamine. Koolikeskkonnas ilmnev probleemne käitumine on

spetsialistide arvates seotud õpilase koduga, seega seatakse ka Sotsiaalministeeriumile ülesandeks koos kohalike omavalitsustega arendada lapsevanemate kasvatuslikke oskusi ning parandada valdkonna spetsialistide koostööd. (*Ibid.*: 2010)

„Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018“ toob alaealiste kuritegevuse ennetamisel välja vajaduse alaealiste komisjonide poolt alaealisele kohaldatavate mõjutusvahendite ühtlase kvaliteedi tagamise üle Eesti. Samuti peetakse oluliseks, et noore õigusrikkuja süüasja arutamine komisjonis ei ületaks 14 päeva, kriminaalasja kohtueelne menetlus ei tohiks kesta üle kuu. (*Ibid.*: 2010)

2014. aastal on Eestis käivitunud Euroopa Majanduspiirkonna poolt toetatud programm „Riskilapsed ja –noored“, mis on mõeldud laste ja kuni 26aastaste noorte heaolu parandamiseks. Projekti eesmärgiks on arendada kaasavat hariduskorraldust ning parandada koolide ja õppenõustamiskeskuste võimekust ennetada käitumisprobleeme ja koolikiusamist ning toetada hariduslike erivajadustega lapsi. Projektiga luuakse kuriteoennetuslikke koostöövõrgustikke, suurendatakse noortega töötavate inimeste pädevust. Programmi elluviimiseks eraldatud summa on üle 6,5 miljoni euro. (Riskilapsed... 2014)

Alates 2015. aasta sügisest alustab tööd alaealiste komisjoni suunatud õigusrikkujatele ja nende vanematele mõeldud sotsiaalprogramm „Multidimentsionaalne pereteraapia“. Programmi eesmärgiks on multiprobleemsetele noortele vanuses 11-19 aastat, kellel on reaalne oht sattuda vanglasse või erikooli, ja nende pereliikmetele pakkuda tõendus põhisele pereteraapiat, mille abil arendatakse suhtlemisviise ja käitumismustreid perekonnas. Teraapia kestab 6-9 kuud ning terapeudiga kohtutakse 2-3 korda nädalas noore õigusrikkuja elukohas, kusjuures iga kohtumine on eelnevalt terapeudi poolt eesmärgistatud ja kirjalikult sõnastatud. (Infopäev alaealiste komisjoni liikmetele. „Multidimentsionaalne pereteraapia“ Slaidid. 2015)

Tänapäeval on noored väga liikuvad ning uueks ja efektiivseks ennetustöö meetodiks peetakse mobiilset noorsootööd (MNT), mille peamiseks eesmärgiks on probleemidega noored varakult üles leida, nendega kontakt luua, neid nõustada ning vajadusel suunata ja toetada. Mobiilsel noorsootööl on neli töömudelit: tänavatöö, individuaalne töö,

grupitöö ja kogukonnatöö – kõik mudelid on omavahel põimunud. Noored, kellega tegelema hakatakse, leitakse põhiliselt noorte kogunemiskohtadest – tänavatelt, parkidest, mänguväljakutelt, kaubanduskeskustest jne. Töötatakse koos grupiga, mitte üksikute indiviididega. (Johanson 2011: 40)

3. ALAEALISTE KOMISJONI TÖÖD PUUDUTAV UURING

3.1. Uurimiseesmärk ja uurimisküsimused

Antud töö eesmärgiks on välja tuua alaealiste komisjoni liikmete tõlgendused alaealiste komisjoni tegevusest, alaealiste komisjoni suunatud õigusrikkujatest ning neile kohaldatud mõjutusvahendite tulemuslikkusest.

Töös püstitatud eesmärgi saavutamiseks otsib autor vastuseid järgmistele uurimisküsimustele:

- Kuidas hindavad alaealiste komisjoni liikmed komisjoni tegevust?
- Missugune on alaealiste komisjoni suunatud noore sotsiaalne taust?
- Missugused on alaealiste komisjoni poolt määratud mõjutusvahendid?
- Kuidas ennetada noorte sattumist alaealiste komisjoni?

3.2. Andmekogumismeetodid

Töö autor on valinud uurimuse läbiviimiseks kvalitatiivse uurimismeetodi, kus andmed on kogutud poolstruktureeritud suuliste individuaalsete intervjuudega avatud küsimuste kaudu. Andmekogumismeetodina on kasutatud intervjuudele lisaks dokumentide analüüsi, kus valimi moodustasid alaealiste komisjoni protokollid.

Intervjuud on alaealiste komisjoni liikmetelt informatsiooni kogumiseks sobilik meetod, mille abil on võimalik vahendada seisukohti, hoiakuid, mõtteid ja tundeid. Laherand (Laherand 2008: 176) väidab, et intervjuule omane paindlikkus võimaldab andmekogumist vastavalt olukorrale ja vastajale reguleerida, seega annab eelise teiste andmekogumismeetodite ees.

Intervjuude läbiviimiseks sobiva koha valisid respondendid vastavalt oma soovile: kuus respondenti andsid intervjuu oma töökeskkonnas, viis intervjuueerija töökabinetis. Intervjuud salvestati diktofoniga, eelnevalt paluti intervjuueeritavalt nõusolek lindistamiseks ning intervjuueerija andis lubaduse tagada intervjuude konfidentsiaalsus. Küsimustik intervjuueeritavatele oli töö autoril koostatud nii, et võimaldas vajadusel täiendavalt esitada täpsustavaid lisaküsimusi (Lisa 1). Intervjuude pikkuseks kujunes 40-50 minutit. Salvestisi töö lisana toodud ei ole.

Intervjuude läbiviimise järel toimus intervjuude transkribeerimine, mille tulemusel muudeti salvestised kirjalikuks tekstiks. Töö autor luges mitmeid kordi läbi transkribeeritud tekste ning seejärel toimus teksti kodeerimine, mille peaesmärgiks oli teksti osadeks lahutamine, kategooriate väljaarendamine ning kategooriate korrastatud süsteemi seadmine. Töö autor kasutas avatud kodeerimist, kus tekst kodeeriti vastavalt vajadusele kas lause-lauselt või lõik-lõigult. Avatud kodeerimisel tekkinud kategooriatest valiti edasise tööprotsessi jaoks välja kõige sobivamad ning tulemuseks saadi telgkategooriad, millele lisati töö käigus alakategooriaid. (Laherand 2008: 286-287)

Telgkodeerimise tulemusena moodustunud teljed:

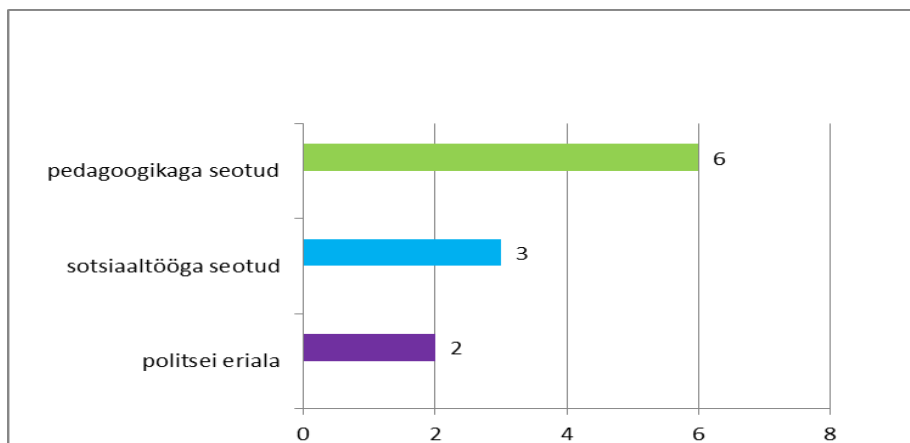
1. Alaealiste komisjoni tegevus;
2. Alaealiste komisjoni suunatud lapse taust;
3. Komisjoni suunamise põhjused ja suunajad;
4. Komisjoni poolt määratud mõjutusvahendid;
5. Koostöö lapse vanema ja tugivõrgustikuga, preventsioon.

Andmekogumismeetodina on kasutatud intervjuudele lisaks dokumentide analüüsi, kus valimi moodustasid alaealiste komisjoni protokollid aastatest 2010-2014. Dokumendianalüüsiga tuuakse uurimustöösse täiendavat informatsiooni alaealiste komisjoni suunatud alaealiste ning neile määratud mõjutusvahendite kohta. Dokumentide analüüsiga saab täiendada teisi andmekogumismeetodeid, näiteks intervjuusid. Dokumendid sisaldavad endas andmeid, mida on neid kogudes tähtsaks peetud. (Laherand 2008: 258)

3.3. Uurimuse valim

Uurimustöö valimi moodustasid Pärnumaa ühe alaealiste komisjoni liikmed: 11 inimest, kes on komisjoni juures töötanud või töötavad käesoleva ajani. Antud inimesed on valitud sihtgrupi valimina tulenevalt nende poolt antava informatsiooni olulisusest uurimustöö teema seisukohalt.

Uurimustöö autor vestles alaealiste komisjoni sekretäriaga, kes andis soovitusliku nimekirja isikutest, kes on viimase kümne aasta jooksul kuulunud alaealiste komisjoni liikmete hulka. Jooniselt 1 selgub, et alaealiste komisjoni liikmete hulgas olid omandatud hariduse poolelt kaks liiget politsei erialalt, pedagoogika valdkonnast kuus liiget, sotsiaaltöö valdkonnast kolm liiget.

Joonis 1. Alaealiste komisjoni liikmed (arvuliselt) ja nende omandatud hariduse valdkond (autori koostatud)

Kui Eesti Noorsootöö Keskuse poolt 2010. aastal läbiviidud alaealiste komisjonide koosseisu analüüs (Alaealiste komisjonide koosseisu...2010) tõi puudusena välja vajalike spetsialistide puudumise kohalike omavalitsuse juures tegutsevates komisjonides, siis antud töös uuritud komisjonil on liikmeteks nõutava haridusvaldkonna esindajad.

Tabelis 1 on näha, et küsitletud alaealiste komisjoni liikmetest neli on töötanud antud komisjoni liikmena 15 aastat, st komisjoni moodustamisest kohaliku omavalitsuse

juurde aastal 2000. Üks komisjoni liige on olnud tegev 11 aastat, kolm liiget 4-7 aastat ning kolm liiget 1-3 aastat.

Tabel 1. Alaealiste komisjonis liikmena töötatud aeg (autori koostatud)

Jrk nr	Komisjoni liikmena töötatud aeg	Liikmete arv
1.	1-3 aastat	3
2.	4-7 aastat	3
3.	8-11 aastat	1
4.	12-15 aastat	4

Komisjoni liikmetest enamus on pikaajalised alaealiste komisjoni liikmed, mis võib olla tingitud sellest, et liikmete hariduse valdkond on seotud pedagoogika või sotsiaaltööga ning antud spetsialistid on oma ametikohal töötanud aastaid. Alaealiste komisjoni koosseisu protokolle uurides ilmnas, et rohkem täheldati komisjoni liikmete seas vahetuvust politseitöötajate osas, mille võib tingida politseinike pidevad koondamised ja ümberpaigutamised teistesse jaoskondadesse.

Valimisse valitud isikutega, keda oli 11 inimest, võeti telefoni või e-kirja teel ühendust, selgitati uurimuse temaatikat, eesmärke ning paluti nõusolekut intervjuu läbiviimiseks. Tagasiside oli positiivne ning nõusoleku intervjuude läbiviimiseks andsid kõik isikud, kellega töö autor kontakteerus. Intervjueeritavatele saadeti e-mailile tutvumiseks töö autori poolt koostatud küsimustik, mille põhjal planeeriti intervjuu läbi viia. Sobiv kuupäev ja kellaaeg intervjueerimiseks pakuti välja valimis osalejate poolt ning kooskõlastatuna töö autoriga pandi paika konkreetsed kuupäevad ja kellaajad. Kolme intervjueeritavaga tekkis hiljem vajadus muuta esialgselt kokkulepitud kuupäeva.

Uurimuse läbiviimise ajakava:

1. Valimisse kuulunud alaealiste komisjoni liikmetega kontakteerumine e-kirja või telefoni teel – 16.02.2015-28.02.2015;
2. Intervjuude läbiviimine – 02.03.2015-31.03.2015;
3. Intervjuude transkribeerimine – 01.04.2015-10.04.2015.

3.4. Uurimisandmete analüüs

Antud peatükis esitatakse töö autori poolt läbiviidud uurimuse tulemused. Kursiivkirjas on välja toodud tsitaadid intervjuudest, kus konfidentsiaalsuse tagamiseks on kasutatud respondentide nummerdamist (R1-R11). Näitlause lühendamiseks väljajäetud tekstilõigu on töö autor märkinud sümboliga /.../.

3.4.1. Komisjoni liikmete hinnangud alaealiste komisjoni tegevusele

Alaealiste komisjonide istungitest võtavad kõik komisjoni liikmed võimalusel osa. Istungitelt puudumise põhjusena toodi välja asjaolu, et põhitöökohalt pole võimalik komisjoni istungile tulla. Ilma mõjuva põhjuseta ei puudu ükski komisjoni liige.

Olen lastega näiteks võistlustel olnud, siis ei saa /.../ See peaks olema ka vabandav põhjus, võistlused on ju palju varem ette planeeritud /.../ (R 4)

Alaealiste komisjonid kutsutakse kokku vastavalt vajadusele 2-3 korda aastas. Istungite arv aastas on püsinud muutumatuna viimased viis aastat, kuid positiivne on, et komisjoni suunatud noorte arv on viimastel aastatel vähenenud. Komisjoni suunatud noore õigusrikkumise arutamiseks kuluv aeg on sõltuvuses noore poolt toime pandud õigusrikkumisega. Liikmed töid välja ajavahemiku poolest tunnist kuni 1,5 tunnini.

Oleneb sellest, kui raske süütegu on – kui vargus, siis kauem, aga kui lihtsam, ei pea talle suurt õppetundi läbi viima /.../ Keskel läbi rehkendame ikka tunniga. (R 1)

Uuringust selgus, et komisjoni liikmed suhtuvad töösse tõsiselt ning iga lapse probleemiga tegeletakse põhjalikult ja sisukalt. Enamus respondentidest tõi välja, et enne alaealiste istungit tutvutakse eeltööna komisjonile saadetud noore õigusrikkuja materjalidega. Respondentide arvates võiks olla komisjoni liikmete töö tasustatud, sest mõnikord on vaja eeltööna lugeda mahukaid komisjoni materjale ning oma põhitööst eemaloldud aja tegemata töö tuleb järele teha.

Komisjoni liige ei pea töötama ju missioonitundest. Mingisugune tasu peaks ikka olema. Tegelikult seda tööd teevad kõik inimesed vabatahtlikult ja see töö võiks olla tasustatud (R 2)

Komisjoni liikmete vastustest selgus, et komisjoni töös probleeme on ning ühe kitsaskohana toodi välja, et noore poolt teo toimepanekust selle käsitlemiseni komisjonis võib venida aeg väga pikaks. On juhused, kus tegu pandi toime pool aastat või rohkemgi tagasi ning komisjoni ette jõuabki noor alles mitmeid kuid peale teo sooritamist. Analüüsist selgus, et põhjusi on siin mitmeid: teo uurimine võtab väga kaua aega, komisjoni ei suudeta kiiresti kokku kutsuda, asjaosalised ei tule kohale. Alaealiste mõjutusvahendite seaduses § 14 lg 4 on kirjas, et komisjon arutab alaealise õigusrikkumist 30 päeva jooksul taotluse saabumisest (AMVS 1998: 5).

Alaealine sooritab kuriteo, suunatakse Pärnu uurijate juurde, kusjuures teatakse, et ta on alaealine. See seal lõpetatakse ja siis ta tuleb ringiga tagasi. Miks ei võiks see otse olla? Kohalik konstaabel teostab uurimise ja kui suudab kuriteo tõestada, siis poleks mõtet Pärnu uurija juurde saata. Kui noor koostööd ei tee, siis Pärnu uurija juurde. Miks me teeme suure ringi, teema ikka algul väikese ringi. (R 5)

Komisjoni liikmete üldine arvamus on, et õigusrikkumised ei tohiks pikka aega sellises protsessis olla. Noore õigusrikkujaga alaealiste komisjonis tegelemine siis, kui probleem on ammu lahenduse leidnud ja unustatudki, ei ole respondentide arvates õigustatud.

Mitmed respondendid leidsid, et alaealiste komisjonide tegevus väikeses kohas õigustab ennast, sest kõik tunnevad kõiki ja sotsiaalne kontroll on tugev. Komisjoni liikmed üldjuhul teavad ja tunnevad komisjoni suunatud noorte tausta ja toimetulekuvõimet. Samas mainiti vastupidiselt eelöeldule, et alaealiste komisjoni töö väiksemas kohalikus omavalitsuses ei anna efektiivseid tulemusi, sest kõik tunnevad kõiki, võõraste liikmete ees maakonna keskses aru anda oma õigusrikkumistest oleks noorele ebameeldivam ja mõjusam.

Väikeses kohas õigustab alaealiste komisjon ennast, kuna kõik tunnevad tõepoolest kõiki ja teatakse. Sotsiaalne kontroll on tugev /.../ Selliste väiksemate lugude puhul on hea asi omal kohal. (R 3)

Probleem võibolla ongi see, et meie, kes me igapäevaselt nende laste ja lapsevanematega tegeleme ja sealsamas oleme komisjonis ka, siis autoriteet on teisel,

kui peaksid minema täiesti võõraste inimeste ette /.../ Seepärast palutakse noorsoopolitseinikul tulla alati vormis ja täies varustuses, siis on, mida nad kardavad. (R 4)

Üks respondent avaldas arvamust, et väiksematesse valdadesse polekski alaealiste komisjone vaja. Põhjusena tõi respondent välja komisjoni sekretäri suure töökoormuse, kuna on vaja täita hulgaliselt pabereid, teha kontrollkäike alaealise koju, kirjutada iseloomustusi ja projekte ning see töö tuleb teha ära põhitöö kõrvalt.

Kui seda tööd ikka korralikult teha, siis peaks olema inimene, kellel on ka aega /.../ Ja muidugi tasustatud peaks ka sekretäri töö olema. (R10)

Analüüsist selgus, et alaealiste komisjoni töös on mitmeid puudusi ja tehti ettepanekuid, kuidas muuta komisjonide tööd efektiivsemaks. Komisjoni töö efektiivsemaks muutmisel tõi üks respondent välja omapoolse nägemuse komisjoni töö ümberkorraldamisest, mis tema hinnangul annaks komisjoni liikmetele rohkem aega noore õigusrikkujaga tegeleda ja parimaid võimalusi noore mõjutamiseks kasutada.

Arvan, et komisjoni töö võiks olla selline /.../ On mingi eelistung, seda just keeruliste lugude puhul, kus vaadatakse koos õigusrikkumine läbi, kaardistatakse olukord. Siis toimub see istung, kus noor koos vanemaga /.../ Seal rohkem tegelikult pigem antakse teada see otsus ja küsitakse vajadusel lisaselgitusi ja siis määratakse meede, mõjutusvahend ja antakse tähtaeg, mis ajaks see asi peaks olema tehtud ja siis toimuks uuesti niinimetatud järelistung /.../ Järelistungil vaadatakse, kuidas asi on toiminud ja kas veel mingeid meetmeid vaja määrata /.../. (R 6)

Küsitlusest selgus, et uurida tuleks teiste riikide praktikaid noorte õigusrikkujatega tegelemisel ning selle põhjal teha muudatusi alaealiste mõjutusvahendite seaduse kaasajastamiseks.

3.4.2. Komisjoni suunatud alaealiste taust

Uurimustöö autor kasutas andmete kogumiseks lisaks intervjuudele ka dokumendianalüüsi, kus andmeid koguti alaealiste komisjoni protokolle uurides. Uurimiseks valiti aastad 2010-2014.

Tabel 2. Alaealiste komisjoni suunatud lapsed aastatel 2010-2014 (autori koostatud)

Aasta	Laste arv
2010	14
2011	12
2012	12
2013	5
2014	4

Aastatel 2010-2014 on autori poolt uuritud alaealiste komisjoni suunatud 47 last. Tabelist 2 selgub, et komisjoni suunatud laste arv on viimastel aastatel märgatavalt vähenenud. Kui aastal 2010 suunati komisjoni neliteist alaealist, siis 2014. aastal ainult neli last. Respondentide arvates tingib komisjoni suunatud laste arvu vähenemise probleemsete laste varajane märkamine ja nendega tegelemine läbi hästi toimiva tugivõrgustikutöö.

Komisjoni suunatud laste vanus jäi vahemikku 10-18 aastat. Enim oli komisjoni suunatud alaealisi vanuses 14-16 eluaastat (38 alaealist), üks laps oli 10aastane ja üks 17aastane, üks 11aastane, kolm 12aastast ning kolm 13aastast last. Komisjoni oli suunatud aastatel 2010-2014 ainult üks 16aastane tüdruk koolist põhjuseta puudumiste pärast.

Uurides komisjoni suunatud laste tausta komisjoni dokumentide põhjal, selgus töö autorile, et alaealiste komisjoni suunatud laste puhul on määravaks faktoriks perekonna struktuur. Enim lapsi satub alaealiste komisjoni üksik- või kasuvanemaga perekonnast, suureliikmelisest perest ning niinimetatud kõrgperest. Eelpoolnimetatut oli ka respondentide vastustes valdavalt domineerivate faktoritena välja toodud alaealise tausta uurides. Dokumendianalüüsist selgus, et alaealiste komisjoni satub harvem tervikperekondadest pärit lapsi.

Üldreeglina lagunenud perekondadest, kärgperekondadest /.../ No ikka üldjuhul probleemsed pered. Kus kasvatajateks emad ja suurtest peredest pärit lapsed, peres vanematel alkoholiprobleemid /.../ On ka juhtumeid, kus korralik pere, aga laps vael ajal vales kohas /.../ (R 7)

Kui vanemad tarvitasid alkoholi või olid hoolimatud lapse suhtes, siis oleks nagu kerge põhjus perekonna kaela ajada, aga kui laps oli nii-öelda korralikust perest, oli põhjuse selgitamine, ütleks hoopis järeldamine, hulga keerulisem. Aga kõigi perede puhul jäi mulje, et lapsed olid oma murede või probleemidega mingil põhjusel üksi jäetud. (R 2)

Respondentide arvates on alaealise õigusrikkumise üheks põhjuseks ka see, et lapsel on liiga palju vaba aega, puudub rakendus, kodus vanematel pole aega või tahtmist lapsega tegeleda või teda suunata ning alaealine läheb sõpradega linnatänavale sisutult aega veetma. Mitme respondendi vastustes toodi ühe riskitegurina välja laste mitteosalemine huviringide töös, kuigi võimalus valida väga paljude erinevate huviringide vahel on antud kohalikus omavalitsuses olemas. Noortel on võimalus valida 19 huviringi vahel, ning lisaks sellele saab õppida muusikakoolis, osaleda vabaajakeskuse huviringide töös ning käia kultuurimajas tegutsevates huviringides. Enamus 19st huviringist on noorele tasuta.

Suur vald, aga probleemseid lapsi vähe /.../ Väga palju huviringe, kus leitakse rakendus, pole aega niisama linna peal kolada /.../ Muusikakool, vabaajakeskus, kooli huviringid, õpilaskodu /.../ Kui lapsed on rakendatud, jääb lollusteks vähem aega /.../ (R 5)

Ühe olulisema riskitegurina toodi respondentide vastuses välja perekonnas asetleidvad probleemid, mis kanduvad edasi lastele, millega alaealine iseseisvalt toime ei tule. Sellest tulenevalt pole välistatud alaealise sattumine noortekampadesse, kus ühiselt koos pannakse toime õigusvastane tegu.

Kodu mõju väga oluline /.../ kui isa purjus, ema-isa kaklevad, mis laps ikka teeb – läheb õue ja teeb midagi, mis toob kaasa õigusrikkumise /.../ Probleemid perekonnas üks suuremaid riskitegureid. (R 6)

Toodi välja perekonnaliikmete omavaheliste suhete olulisus. Toetavad ja usalduslikud suhted pereliikmete vahel annavad kindlustunde lapsele ning tuge ei minda otsima sõprade käest, vaid lapsevanem on see, kelle poole probleemidega pöördatakse ja mured ühiselt lahendatakse.

Oluline koht on pereliikmete omavahelised suhted. Kui need kehvad, siis läheb laps sõprade juurde, kus on alati kerge ja hea asju ajada /.../ (R 3)

Kolm respondenti märkisid probleemina ka suurtes kortermajades elavad lapsed, kellel pole midagi teha ja otsitakse tegevust hulgakesi koos kampadena mööda linna kõndides. Linnas või maal eramajades elavatel lastel on tavaliselt ikka mingid kohustused ja ülesanded ning nende vaba aeg on rohkem kasulikult sisustatud.

Mida rohkem lapse vaba aeg mõistlikult täidetud, seda vähem muid asju – seadusevastaseid asju – sinna mahub. (R 2)

Oluline on respondentide arvates pöörata tähelepanu laste vaba aja kasutamisele ja teadlikule suunamisele, mille tulemusel väheneks ka õigusrikkujate arv. Probleemiks võib respondentide arvates olla vajalike spetsialistide ja suunajate olemasolu, kes oskaksid ja tahaksid riskinoortega töötada ja neile sobivaid vaba aja veetmise võimalusi pakkuda. Sellised noored vajaksid lisaks tavalistele huviringidele midagi põnevamat ja mitmekesisemat.

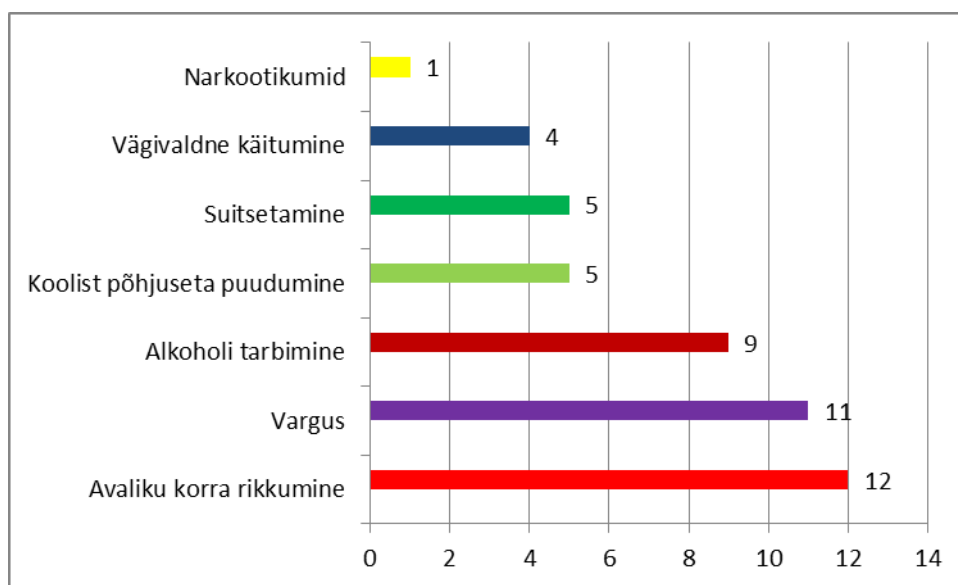
Probleemseid ja halva käitumisega lapsi ei taha treenerid trenni ka võtta ju /.../ Segavad seal teisi, ropendavad, löövad ja jaga seal siis nendega maid /.../ (R 6)

Raske on sellistega, neil pole huvi ka millegi vastu, huvi vaja tekitada /.../ Oleks vaja inimest, kes ekstra tahab kõurikutega töötada /.../ (R 3)

Ühe lahendusena nähti vabaajakeskuse rolli mobiilse noorsootöö teostajana, kuna vabaajakeskuses töötab inimene, kelle tööülesannete hulka kuulub niinimetatud tänavanoorte leidmine ja kaasamine erinevates tegevustes.

3.4.3. Lapse alaealiste komisjoni suunamise põhjused ja suunajad

Komisjoni suunamise põhjused on toodud välja joonisel 2. Ülevaate komisjoni suunamiste põhjustest sai töö autor alaealiste komisjoni dokumendianalüüsi tehes. Kõige rohkem on alaealisi suunatud komisjoni avaliku korra rikkumiste pärast (huligaanitsemine), kaksteist last. Komisjoni dokumendianalüüsist selgus, et huligaanitsemised (lõhkumised ehitusobjektile) pandi toime grupiga ning see oli ka põhjus, miks avaliku korra rikkujaid oli komisjonis kõige rohkem. Samuti pandi grupiga toime avalikud vargused, milles osales 11 last ning alkoholi tarbiti grupis - 9 last.

Joonis 2. Alaealiste komisjoni suunamise põhjused (arvuliselt) aastatel 2010-2014 (autori koostatud)

Suitsetajaid sattus alaealiste komisjoni viiel aastal ainult 5 last, mis aga kindlasti ei tähenda seda, et piirkonnas noored ei suitseta, vaid pigem seda, et politseinikud pole vahetundide ajal ja koolipäeva lõpus kontrollreide alaealiste suitsetajate tabamiseks korraldanud.

Alkoholi tarbinud alaealisi on komisjoni suunatud üheksa ja dokumente uurides selgus, et alkoholi tarbimisega komisjoni suunatud noored pruukisid alkoholiseid jooke koos grupis. Koolist pidevalt põhjuseeta puudujaid oli viie aasta jooksul 5 last, neist üks tütarlaps. Põhjuseeta puudujate väike arv viitab sellele, et koolist põhjuseeta puuduva

lapse ja tema perega tehakse heatasemelist võrgustikutööd ning lapse probleemid saavad lahendatud ning teda pole vaja komisjoni suunata.

Respondentide poolt oli komisjoni suunamise põhjustest enim mainitud koolikohustuse mittetäitmist, mis aga dokumente uurides kinnitust ei leidnud. Intervjuudes toodi teise suunamise põhjusena välja varavastased süüteod, mis on ka dokumendianalüüsis välja toodud teise olulise komisjoni suunamise põhjusena.

Palju lugusid, mis tulnud politseist /.../ kõikvõimalikud väärteod, lõhkumised, kiusamise teema ka läbi jooksnud /.../ (R 10)

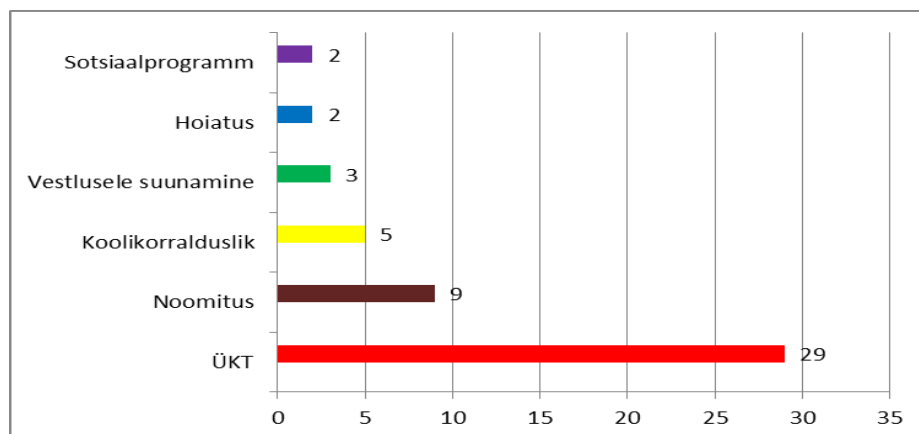
Uuritud andmete põhjal saab töö autor väita, et lapse alaealiste komisjoni suunajateks on põhiliselt politsei, prokuratuur ja kool. Kordagi ei olnud lapse komisjoni suunajaks alaealise seaduslik esindaja, sotsiaalametnik ega keskkonnajäreldvalve asutuse ametnik, kuigi ka neil on AMVS § 14 lg 1 järgi selleks õigus.

Enne sai kool otse komisjoni suunata, nüüd saab vallavalitsus suunata, kui kool ettekirjutuse teeb ja politsei /.../ (R 7)

Politsei suunab alaealiste komisjoni väärteod korda saatnud alaealised, prokuratuur suunab komisjoni kriminaalteo toime pannud alaealise.

3.4.4. Alaealiste komisjoni poolt määratud mõjutusvahendid

Autori poolt läbiviidud dokumendianalüüsist selgus, et kõige rohkem on alaealisele mõjutusvahendina määratud **üldkasulikku tööd** – 29 korral (vt joonis 3). Õigusrikkujale määratud töötundide arv jääb vahemikku 4-25 tundi olenevalt õigusrikkumise suurusest.

Joonis 3. Alaealistele kohaldatud mõjutusvahendid (arvuliselt) aastatel 2010-2014 (autori koostatud)

Üldkasuliku tööna riisuvad alaealised õigusrikkujad pargis lehti, lükkavad lund, koristavad territooriume. Alaealiste komisjoni üks meesliige meisterdab poistega, kellele on määratud üldkasulik töö, lindudele pesakaste ja teeb muid puutöid. Respondendi arvates on see kasulik, sest nii omandab noor praktilise töö kogemuse. Tihtipeale puudub alaealise õigusrikkuja peres isa, kes poistele puutööoskusi õpetaks. Respondendi arvamusest lähtudes annab sellisel kujul üldkasuliku töö tegemine noorele ka praktilisi oskusi, mida ta kodust ei pruugi saada.

Tulevad minu juurde, teevad lindudele pesakaste /.../ Eelnevalt on töö juhendatud ja materjal kätte antud. Peame lähtuma sellest, et suur poiss ja me ei pane teda teistele häbiks tänavat pühkima. (R 5)

Mõttekoht – kust leida töid, et teha ära oma ÜKT tunnid /.../ ja kes on juures, kui noor neid tunde teeb? See ka ju listöö järelevaatajale. Ega ei viitsita ju neid alaealisi võtta, poolvägisi käib see asi. (R 8)

Noomitust (hoiatus) uuritud alaealiste komisjoni poolt määratud mõjutusvahendina on üldkasuliku töö järel sagedasem mõjutusvahend. Noomitust mõjutusvahendina AMVS välja toodud pole, vaid on hoiatus, kuid uuritud komisjon on noomitust kasutanud üheksa alaealise ja hoiatust kolme alaealise puhul (vt joonis 3). Töö autor kaldub arvama, et antud juhul on hoiatust ja noomitust kasutatud sünonüümsete mõistetena.

Koolikorralduslikke mõjutusvahendeid on olnud põhjust kasutada viie alaealise puhul (vt joonis 3). Dokumendianalüüsist selgus, et neli noort suunati pikapäevarühma õppima ja ühel korral suunati õpilane elama kooli õpilaskodusse riiklikult toetatud õpilaskodu kohale.

Spetsialisti juurde vestlusele suunamist on mõjutusvahendina kasutatud kolme alaealise puhul (vt joonis 3) ning ajaliselt oli kindlaks määratud, millal õigusrikkuja vestlusel käima pidi. Kuna koolis, kus alaealised õppisid, töötab ka psühholoog, siis oli võimalus õigusrikkujaid suunata koolipsühholoogi juurde.

Noorte- või sotsiaalprogrammides osalemist alaealise mõjutusvahendina on kasutatud kahe noore puhul (vt joonis 3) ning dokumendianalüüsist selgus, et alaealised suitsetajad suunati Pärnu koolitusele, kus teemaks oli suitsetamise kahjulik mõju inimorganismile. Selle mõjutusvahendi vähene kasutamine on respondentide arvates seotud võimaluste puudumisega ning noortele pakutavate programmide vähesusega.

Siin maal pole ju neid programme. Kuidas sa paned selle noore 40 kilomeetri kaugusele sõitma, kus suuremates linnades programme pakutakse /.../ Aga vaja neid oleks, distsiplineeriks lapsi, aga liiga kaugel elame Pärnust. (R 10)

Arvan, et siin oleks võimalik noorele kas pooleks aastaks mingi tugiisik määrata ja seda noort suunata osalema näiteks vabatahtliku töös, töö osa tooks sisse. Noorele teha heas mõttes üleminekuplaan. (R 3)

Üks respondentidest mainis uut alaealistele õigusrikkujatele mõeldud sotsiaalprogrammi „Multidimentsionaalne pereteraapia“, mille eesmärgiks on arendada suhtlemisviise ja käitumismustreid perekonnas. Programm on mõeldud 11-19aastastele alaealiste komisjoni suunatud multiprobleemidega noortele ning nende vanematele. Programmi kestus on 6-9 kuud ning positiivne on see, et noor koos vanemaga ei pea sõitma kaugemale maakonna keskusesse, vaid terapeut sõidab noore elukohta 2-3 korda igal nädalal. Sotsiaalprogrammi läbi viiv terapeut annab tagasisidet ka alaealiste komisjonile perega tehtava teraapia kulgemise kohta. Sellisest programmist loodab respondent suurt abi ka maakonna keskusest kaugel elavatele noortele õigusrikkujatele.

Töö autori poolt uuritud alaealiste komisjon pole määranud alaealisele mõjutusvahendina **lepitamist ega kohustust elada vanema, kasuvanema, eestkostja või hooldaja juures või lastekodus**. Samuti pole määratud mõjutusvahendina **käendust, rehabilitatsiooniteenuses või ravikuurides osalemist** ega pole ka noori suunatud **eritingimusi vajavate õpilatse erikooli**.

Töö autor uuris respondentide **hinnangud kohaldatud mõjutusvahenditele**. Üldjuhul leiti, et mõjutusvahendid on vajalikud ja mingil määral suudavad alaealisi panna mõtlema ja järeldusi tegema oma õigusvastasest teost.

Saab vist pidada vajalikus. Tagasi on jõudnud minu ajaloos alaealiste komisjoni üksikud noored. Kas nüüd selle meetme rakendamine tulemusi toonud /.../ Oluline, et noor teadvustaks, et on hakkama saanud sellise teoga, mis on õigusvastane ja sellele järgneb karistus./.../ Kui teisi rikkumisi ei järgne, siis on järelkult kasu olnud. (R 5)

Kes esmakordselt ja valel ajal vales kohas, siis neil ise juba see karistus olla alaealiste komisjoni ees. (R 1)

Kõige olulisemateks ja enimmõjuvateks mõjutusvahenditeks pidasid respondendid üldkasulikkude tööd, koolikorralduslikest mõjutusvahenditest pikapäevarühma õppima suunamist ning noorte- või sotsiaalprogrammides osalemist. Programmides osalemise vajadus on olemas, kuid programmide kättesaadavus ja võimalus neis osaleda on piiratud.

Oleneb töö iseloomust. Kui õpilane on laisk, siis on nagu karistus üldkasulik töö. Piinlik ka lund rookida. Avalikes kohtades pidi koristama, kus oma linna inimesed ka pealt näevad /.../ No ega ei taha rohkem alaealiste komisjoni sattuda, väike õpetus ikka. (R 2)

Noortele õigusrikkujatele mõeldud laagrites osalemist ei pidanud enamuse küsitletavatest heaks variandiks. Noortelaagritesse, kus pole ainult õigusrikkujad, suhtuti positiivselt ja noore osalemist neis peeti vajalikuks.

Konkreetselt sellist laagrit, kus kõik probleemsed lapsed koos, ei pea õigeks /.../ Anname lastele sellise info, et olete kõik halvad. Laps võiks minna tavalagrisse /.../

Laagri kasvataja peaks olema teadlik, et sellised alaealiste komisjoni suunatud lapsed rühmas. /.../ Aga laagrisse kindlasti, sest tihti on selliste riskilaste perede isa joodik ja laps saab 14 päeva igapäevasest keskkonnast välja. See on vajalik lapsele. (R 5)

Respondendid tõid välja, et mõjutusvahendi määramisel lähtutakse eelkõige lapsest ja tema olukorrast, mitte niivõrd teo iseloomust. Otsest seost teo iseloomu ja mõjutusvahendi määramise vahel ei täheldata. Üks respondentidest avaldas arvamust, et karistuse määramisel arvestatakse kõiki tegureid: lapse käitumist ja õppetöösse suhtumist, toimetulekut, kodust olukorda. Ühe ja sama teo eest võivad alaealisele määratud mõjutusvahendid olla erinevad. Dokumendianalüüsist tuli välja, et paaril korral on jäetud mõjutusvahend alaealisele määramata ning on piirdutud ainult vestlusega. Sellist varianti on kasutatud siis, kui noor on oma toime pandud õigusvastase teoga iseennast „karistanud“ ning sellisel juhul komisjon enam mõjutusvahendit määranud pole.

Proovisid sõbraga kanepit suitsetada, sai liiga tugeva annuse ja pidi peaaegu elu kaotama. Õnneks suutis ise veel kuidagi kiirabi kutsuda, sõber jooksis ära. Komisjon ei määranud enam mõjutusvahendit. Laps sai õppetunni ise kätte. (R 10)

Mitmed komisjoni liikmed avaldasid arvamust, et esmakordselt komisjoni suunatud alaealise puhul on mõjutusvahendid tulemuslikumad.

Teist korda ei taheta mingil juhul alaealiste komisjoni sattuda. Vähemalt väikeste laste osas on see küll nii, sest see märk on ju küljes. Tänapäeval, kui sa tiiru oled kuskilt läbi käinud, siis sul on ju elu lõpuni märk küljes. (R 7)

Respondentide vastustest mõjutusvahendite tulemuslikkusest toodi välja ka mitmeid probleeme. Mõjutusvahendite tulemuslikkus on sageli küsitav, sest puudub järelevalve ning tagasiside mõjutusvahendi täitmise suhtes. Kui kohalikus omavalitsuses puudub lastekaitsetöötaja, siis sotsiaaltöötaja ei jõua tegeleda järelevalvega ning tagasiside komisjoni ja tugivõrgustiku liikmetele jääbki andmata. Üks komisjoni liige pidas oluliseks võrgustikutööd, mis just väikeses omavalitsuses annab head tagasisidet õigusrikkujast noore kohta ning lastekaitsetöötaja olemasolu.

Ideaalvariandis oleks vaja komisjonile järelistungit, kus vaadatakse, kuidas asi toiminud, kas vaja veel mingeid tugiasju osutada. Järelevalve komisjoni nõrgim koht, pole lihtsalt. Määrtakse mõjutusvahend, aga kuidas seda täidetakse ja kas kasu on, seda liikmed ei tea. Samas ei saa kasu hinnata ka ainult selle järgi, et käis komisjonis, täitis meetme /.../ Võib-olla muutus lapse käitumine paremuse poole hoopis millegi muu tagajärjel. Raske kasutegurit hinnata. (R 7)

Probleemina näen alaealiste komisjoni käed seotud. Need meetmed, mida saame rakendada, need pole väga tõhusad ja väga mõjusad. Paremaid ka hetkel pole. (R 4)

Seadusandluses oleks vaja sisse viia muudatusi. Mõjutusvahendite seadus juba ajale kohati jalgu jäänud. (R 11)

Komisjoni liikmete arvates oleks oluline sisse viia muudatusi alaealiste mõjutusvahendite seaduses, kuna kehtiv mõjutusvahendite seadus on aegunud ning ajaga kaasaskäivad muutused puuduvad. Konkreetsemalt muudatuste osas respondendid ettepanekuid teha ei osanud, mainiti vaid mõjutusvahendite osas vajalike muudatuste sisseviimist seadusesse ja komisjonidele suurema otsustusõiguse andmise vajadust lähtuvalt igast konkreetsest juhtumist.

Komisjoni liikmete vastustest selgus, et nende teada olukordi, kus alaealine talle määratud mõjutusvandi täitmist täielikult eirab, pole antud komisjoni töös ette tulnud.

Alternatiivvariante alaealiste komisjonile respondendid eriti välja pakkuda ei osanud. Üks küsitletutest arvas, et alternatiivina peaks olema politsei juures mingisugune komisjon, kes õigusrikkujatega tegeleks. Kaks komisjoni liiget pakkusid välja, et enne tuleks teha noortega, kes on potentsiaalsed komisjoni sattujad, intensiivset võrgustikutööd, et hoida ära noore sattumine õigusvastasele tee.

Tegelikult alternatiivvariant on olemas, kuid väga töömahukas ja kulukas – ümarlauavariant. Et kui on näha, et mingi lapsega on probleem, siis võetakse kokku ümarlaud ja tehakse tegevuskava, kontrollitaks tegevuskava täitmist, et seda seadusrikkumist oleks võimalik ennetada. (R 3)

Need hingekeised enne ära parandada, see oleks üks alternatiiv. Siin jääb meil aga asi ressursi ja professionaalsuse taha. /.../ Ja võib-olla ka kirikukogudused. (R 6)

Respondentide erinevaid arvamusi kokku võttes võib teha järelduse, et alaealistele on mõjutusvahendid vajalikud, kuid seadust tuleks kaasajastada. Respondentide vastustest selgus, et alaealisele mõjutusvahendi määramist peetakse pigem karistustuseks, millel kasvatusliku eesmärgi osa on väike, mõju on ühekordne ning tulemuslikkus pole efektiivne. Oluliseks peetakse võrgustikutööd, mis abistaks õigusrikkujal ja tema perel argielu probleeme lahendada.

3.4.5. Koostöö lapse vanema ja tugivõrgustikuga

Õigusvastase teo toime pannud lapse seaduslikul esindajal on kohustus viibida koos lapsega alaealiste komisjoni istungil. Respondentide ütluste kohaselt on alaealisega tavaliselt kaasas ema, mõnel üksikul korral on olnud komisjonis lapsega kaasas isa. Küsitletavatele liikmetele ei meenunud, et lapse õigusrikkumise arutamisel oleks olnud komisjonis lapse mõlemad vanemad.

Isasid pole me peaaegu üldse koos lapsega komisjonis näinud. Ikka emad on kaasas. Mõned üksikud isad on julgenud tulla. (R 5)

Koolis ju ka lapse pahandusi tulevad klaarima ikka tavaliselt emad, kuigi isad täiesti olemas ja elavad koos perega. Meie ühiskonnas ikka veel lükatakse emad ette, et klaarigu laste probleeme /.../ (R 9)

Respondentide arvates lapsevanemad üldjuhul tunnistavad oma lapse süüd, kuigi mõnikord enda süüd lapsevanemana ei taheta või ei osata näha. Positiivse poolena toodi välja lapsevanemad, kes püüdvad leida lapse probleemile lahendust ning teevad koostööd komisjoniga.

Enamus vajuvad häbi pärast maa alla ja tunnistavad – ma ju ütlesin, ma ju käskisin. (R 1)

Neid on seinast seina. On neid, kes tunnistavad ja lubavad siis pingutada, aga on ka neid, kes sõimavad ja tormavad siit välja. (R 7)

Kahe respondendi poolt toodi siiski välja, et esineb ka vanematepoolset teiste laste süüdistamist, kus oma lapse õigusvastast käitumist seostatakse lapse sõpradepoolse mõjuga.

Mul paar juhust, kus annab õigust ja toob kummalisi põhjendusi ja vabandusi /.../ (R 1)

Aga lasime tal ära rääkida ja siis rääkisime oma versioonid ja jõudsime ühisele arusaamale /.../ (R 5)

Räägin ühe loo. Lapsed tulid suusatamast, loopisid üksteisele lumepalle ja üks pall tabas tänavalaternat ja laternaklaas läks puruks. Juhtus keegi nägema ja sellest tehti tohutu skandaal. Poisid rääkisid ausalt ja see oli juhus ja selle vahe on suur, kas tahtlikult või kogemata /.../ Isa võttis alaealiste komisjonis sellise hoiaku, et see ei loe, kui viskas, siis /.../ Siin peaks jälgima, millest see juhtus /.../ Lapsevanem peaks jääma ikka lapsele toeks. (R 10)

Respondentidele ei meenu, et lapsevanemad oleksid tekkinud olukordades süüdistanud kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajat või kooli. Küsitletute vastustest selgus, et lapsevanemad avaldavad komisjonis viibides üldjuhul oma arvamust. Koostööd lapsevanematega peetakse respondentide arvates vajalikuks. Leitakse, et alaealise õigusrikkuja suunamine õiguskuulekuse suunas on edukas, kui komisjoni ja lapsevanema vahel toimib koostöö ning vanemapoolne soov oma last aidata on olemas.

Mitmed respondendid pidasid vajalikus suunata koolitustele või sotsiaalprogrammidesse ka noore õigusrikkuja vanemaid. Tavaliselt on komisjoni suunatud laste vanematel kasvatuslikult puudulikud oskused ning koolituste pakkumine oleks igati õigustatud. Koolitused võiksid olla vanemale kohustuslikud ja ideaalne oleks variant, kus vanem koos lapsega saaks koolitustest abi. Üks respondent arvas, et head koolitused panevad lapsevanemaid mõtlema.

Ideaalvariant – vanematele toimuksid mingid töötod, kus räägitakse laste kasvatamisest just selles mõttes, et selle murdeealisega, sest komisjonis enamus murdeealised ja poisid, kuidas selle murdeealisega häid suhteid luua ja neid hoida /.../ Ja toetada, et laps oma eluga ja ka lapse vanem paremini hakkama saaks. (R 8)

Analüüsist selgus, et komisjoni liikmed pidasid komisjoni võimalusi õigusrikkuja vanemaid kaasata küllaltki piiratuteks. Respondendid ei osanud peale vanemate koolitamise rohkem midagi välja pakkuda.

Koostööd tugivõrgustikuga peavad äärmiselt oluliseks kõik küsitatud komisjoni liikmed. Leiti, et komisjoni koostöö tugivõrgustikuga on muutunud põhjalikumaks, kaasatud on rohkem tugivõrgustiku liikmeid: lapsevanemad, sotsiaaltöötaja, lastekaitsetöötaja, kooli psühholoog, õpilaskodu kasvatajad, noorsoopolitseinik jne.

Ümarlauavariant on efektiivne. Põhimõtteliselt ju kool seda täiesti teeb, et kui mõne lapsega on probleem, kas oleme koolikeskselt selle lahendanud või siis vallast, politseist inimesi kaasanud ja ma arvan, et meil see täitsa toimib. Juba selles mõttes, et meil see juhtumiste arv, mis komisjoni tuleb, nende arv on meil aastate lõikes kogu aeg vähenenud. Ma arvan, et see on tuleb ja suure töö tagajärg. Mitte et probleeme poleks, kuid lastega tegeldakse, asjal ei lasta suureks minna. (R 3)

Toodi välja ka spetsialistide olulisus komisjoni koosolekutel, kelle ülesandeks on soovitude andmine ja edaspidine lapsevanema nõustamine ja koostöö perega toimetuleku toetamisel.

Viis respondenti pidasid oluliseks tagasisidel põhinevat võrgustikutööd, mis annaks komisjoni liikmetele informatsiooni alaealise edasiste tegemiste kohta ning selle põhjal saaks hinnata komisjoni mõju alaealisele.

Mina pole küll kuulnud, et komisjon annaks mingit tagasisidet liikmetele, kuidas lapsel läinud on. Kui ise küsin, siis saan mingi info, aga ega nemadki täpselt tea. Kui komisjoni tagasi pole saadetud, no siis vist kõik korras. Aga kas ikka on? (R 6)

Kui on kõva tugivõrgustik, siis on see töö efektiivne, ma arvan. (R 7)

Oluline on koostöökoht, pere koostöö kooliga näiteks, valla lastekaitsetöötajaga, et juba vajadusel varakult otsitakse abi, ei lasta asjadel käest ära minna. Varajane märkamine on võimalik väikeses kogukonnas. (R 10)

Küsitlusest selgus, et heal tasemel võrgustikutööl on ennetav roll alaealise komisjoni sattumisel. Spetsialistide omavaheline suhtlemine ja üksteisele info andmine ning riskilaste varajane märkamine on eelduseks, et laps ei satu alaealiste komisjoni.

3.5. Uurimistulemuste arutelu ja järeldused

Käesoleva uurimustöö eesmärgiks oli välja selgitada alaealiste komisjoni liikmete tõlgendused alaealiste komisjoni tegevusest, alaealiste komisjoni suunatud õigusrikkujatest, neile kohaldatud mõjutusvahendite tulemuslikkusest, et teha selle põhjal ettepanekuid olukorra parandamiseks.

Komisjoni liikmete poolt antud hinnangud alaealiste komisjoni tööle. Uurimuses osalenud alaealiste komisjoni liikmed suhtusid oma töösse kohusetundlikult ning ilma mõjuva põhjuseta komisjoni istungitelt ei puuduta. Alaealiste komisjoni liikmete töö on tasustamata. Respondentide ja töö autori arvates võiks komisjoni liikmete töö olla tasustatud, kuna töö on mahukas ja aeganõudev ning kvaliteet mõjutab oluliselt komisjoni sattunud noore inimese õiguskäitumist ja tulevikku.

Probleemina nähti alaealise süüteo toimepanemisest kuni selle menetlemiseni alaealiste komisjonis ajaliselt liiga pikana. „Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018“ seab Haridus- ja Teadusministeeriumile ülesandeks tagada süütegude arutelu alaealiste komisjonis üldjuhul 14 päeva jooksul taotluse saabumisest. Alaealiste mõjutusvahendite seaduse § 14 lg 4 on kirjas, et komisjon arutab alaealise õigusrikkumist 30 päeva jooksul taotluse saabumisest. Komisjoniliikmete arvates on vajalik teha mõjutusvahendite seaduses muudatusi ning lühendada menetluse aegu. Vajalik oleks kiirendada menetlemise aega süüteo toimepanemisest alaealiste komisjoni jõudmiseni ning komisjonis asja arutamine peaks toimuma vähemalt kahe nädala jooksul materjalide komisjoni jõudmisest. Liiga pika menetlemise aja jooksul on sageli probleem leidnud lahenduse ning unustatudki.

Komisjoni töö efektiivemaks muutmiseks tehti ettepanek kutsuda kokku eel- ja järelistungid, mis annaksid komisjoni liikmetele põhjalikuma ülevaate noorest õigusrikkujast ning võimaldaksid teha noorega kvaliteetsemat tööd.

Järeldused ja ettepanekud:

- Komisjoni liikmed suhtuvad töösse kohusetundlikult;
- Komisjoni liikmete töö oleks vajalik tasustada;
- Alaealise õigusrikkuja süüteo menetlemine peaks olema ajaliselt lühem.

Alaealiste komisjoni suunatud alaealise taust. Uuritud alaealiste komisjoni suunatud laste arv on viimastel aastatel märgatavalt vähenenud. Respondentide arvates on selle põhjuseks heal tasemel tehtav koostöö erinevate spetsialistide vahel - koolil on olemas psühholoog, eripedagoog, mitu aastat töötas koolis sotsiaalpedagoog. Probleemse noore varajane märkamine ja temaga tegelemine on eelduseks, et noor ei jõua alaealiste komisjoni.

Alaealiste komisjoni suunatud laste puhul on üheks määravaks faktoriks perekonna struktuur. Komisjoni suunatud lapsed üldjuhul on pärit kas üksik- või kasuvanemaga perekonnast, suurperest või kärgperest. Respondendid tõid välja, et oluline on tegeleda riskigruppi kuuluvate peredega ning vajadusel selliseid peresid nõustada ja toetada. Tervikperekondadest pärit lapsi on komisjoni sattunud vähe. Lembit Auväärt (Auväärt 2001: 43-44) on toonud perekonnast tuleneva riskitegurina välja vaesuse perekonnas, kuid antud uurimuses vaesust otseselt riskitegurina ei täheldatud. Põhjus võib olla selles, et majanduslikult raskustes olevate perede lastel on võimalus elada õpilaskodus riiklikult toetatud õpilaskodu kohal, kus lapsele on tagatud tasuta toit, on korraldatud järelevalve ja abi koduste kooliülesannete õppimisel.

Õigusrikkumise üheks oluliseks põhjuseks pidasid enamus komisjoni liikmeid noore liigset vaba aega. Leiti, et noor, kes ei tegele ühegi huvialaga, ei osale huviringide töös, satub kergemini õigusrikkujaks. Positiivsena toodi välja, et antud piirkonnas on väga palju tasuta huviringe ning noorel on võimalik valikud teha ja osaleda nende ringide töös, mis talle sobivad. Majanduslikult vähekindlustatud perede lastele, kes soovivad käia tasulises huviringis, on huviringis osalemine osaliselt tasutud vallavalitsuse poolt.

Uuringust tulenevad järeldused on:

- Koostöö erinevate spetsialistide vahel vähendab noore riski sattuda alaealiste komisjoni;

- Sisukalt veedetud vaba aeg vähendab noore riskikäitumist;
- Hälbekäitumisega noore varajane märkamine ja temaga tegelemine hoiab ära noore sattumise alaealiste komisjoni;
- Oluline on tegeleda riskigruppi kuuluvate peredega.

Lapse alaealiste komisjoni suunamise põhjused ja suunajad. Arvuliselt kõige rohkem alaealisi on suunatud komisjoni avaliku korra rikkumise pärast, kuid tegu pandi toime suure grupiga ning sellest tulenevalt oli noorte arv suur, esinemissageduselt oli enim vargusi. Komisjoni liikmete hinnangul veedavad komisjoni suunatud noored enamjaolt aega sõpradega, kellega koos hulgutakse sihitult mööda linna ringi. Enamjaolt need noored ei osale huviringide töös ning palju on sisustamata vaba aega. Probleemina näevad komisjoni liikmed lapsevanemate vähest huvitatust ja ükskõiksust oma last millegi kasulikuga tegelema suunata ning tema probleeme märgata.

Koolikohustuse mittetäitjaid oli uuritud perioodil viis last, nende seas üks tüdruk, kes oli ainuke viie aasta jooksul komisjoni suunatud tüdruk. Koolikohustuse mittetäitjate väike arv näitab seda, et tehakse heal tasemel ja aktiivset ennetus- ning võrgustikutööd, kuhu kaasatakse laps, lapse vanemad, klassijuhataja, kooli psühholoog, sotsiaalpedagoog ning vajadusel ka lastekaitsetöötaja.

Uurimuse tulemustest selgus, et lapse alaealiste komisjoni põhilisteks suunajates olid politsei ja prokuratuur. Kordagi ei olnud lapse komisjoni suunajateks alaealise seaduslik esindaja, sotsiaalametnik ega keskkonnajärelevalve asutuse ametnikud, kuigi ka neil on AMVS § 14 lg 1 järgi selleks õigus (AMVS tõlgendused ... 1998: 5)

Alaealiste komisjoni poolt määratud mõjutusvahendid. Mõjutusvahendi määramisel alaealisele lähtutakse konkreetsest lapsest ning tema olukorrast, mitte niivõrd teo iseloomust. Ühe ja sama süüteo eest võivad mõjutusvahendid olla erinevad. Mõjutusvahendite määramist alaealisele õigusrikkujale peeti vajalikuks, kuid mõjutusvahendite kasvatuslikku mõju tõlgendati pigem kui karistust õigusvastasele teole. Mõjutusvahendite tulemuslikkust peeti kaheldavaks, sest mõjutusvahendite tulemuslikkuse tagavad komisjoni liikmete arvates mõjutusvahendi täitmise

kontrollimine ja tagasiside saamine. Komisjoni esmasattunute puhul on mõjutusvahendid tulemuslikud.

Enim on komisjoni poolt määratud alaealistele mõjutusvahendina üldkasulikke tööd. Üldkasuliku töö positiivse poolena omandab laps töö praktilised oskused, kus näitena võib välja tuua üldkasuliku tööna tehtavad lindude pesakastid, kus töö juhendajaks oli üks komisjoni liikmetest. Üldkasuliku töö kasutamise mõjutusvahendina muudab keeruliseks alaealisele sobiva töö leidmine, sobiva järelevalve teostaja leidmine ja töö korraldamine. Üldkasulikke tööd nähti pigem karistusena kui kasvatusliku mõjutusvahendina.

Sotsiaalprogrammide vajalikkust mõjutusvahendina hinnati oluliseks, kuid puudusena toodi välja, et programme on vähe ja programme viiakse läbi maakonna keskses, mis ei taga vajalikku kättesaadavust kõigile lastele. Oluliseks peeti ka lapsevanemate õpetamist ja harimist sotsiaalprogrammide kaudu, kuid siingi on takistuseks vajalike programmide puudumine .

Mõjutusvahendite seaduses oleks vajalik sisse viia muudatusi, kuna kehtiva mõjutusvahendite seadus on aegunud, kasvatusliku eesmärgi osa on väike, mõju ühekordne ning tulemuslikkus väheefektiivne.

Järeldused ja ettepanekud:

- Kehtiv mõjutusvahendite seadus on aegunud;
- Mõjutusvahendeid noorele õigusrikkujale on vaja rakendada;
- Oluline on mõjutusvahendi täitmise kontrollimine ja tagasiside andmine komisjoni- ja tugivõrgustiku liikmetele;

Koostöö lapse vanema ja tugivõrgustikuga. Komisjoni koostöö lapse vanema ja tugivõrgustikuga on vajalik ja oluline. Alaealise õigusrikkuja suunamine õigskuulekuse suunas on edukas, kui komisjoni, lapse vanema ja tugivõrgustiku vahel toimub koostöö.

Komisjoni suunatud alaealiste õigusrikkujate arv on aasta-aastalt vähenenud ning positiivsena toodi välja erinevate spetsialistide aktiivne koostöö, mille tulemusel

märgatakse riskikäitumisega lapsi ning tegeldakse lapse vanema ja lapse probleemidega. Noore õigusrikkuja vanemaid oleks vaja suunata kohustuslikus korras koos lapsega osalema sotsiaalprogrammides, sest sageli puuduvad lapsevanemal vajalikud kasvatuslikud oskused.

Järelduste ja ettepanekutena võib välja tuua:

- Koostöö lapsevanema, tugivõrgustiku ja alaealiste komisjoniga on vajalik noore õiguskuulekusele suunamisel;
- Tagasisidel põhineval võrgustikutööl on ennetav roll alaealise sattumisel alaealiste komisjoni;
- Lapsevanema kasvatuslike oskuste parandamiseks peaks vanem koos lapsega osalema koolitusel või sotsiaalprogrammis.

KOKKUVÕTE

Lapsed on meie tulevik ning noor, kes on võimeline ühiskonnas endaga hakkama saama, on väärtuslik ressurss. Noori on vaja suunata ja abistada, et nad ei saadaks korda õigusvastaseid tegusid, sest alaealise hälbiva käitumise tulemus võib olla noore sattumine alaealiste komisjoni.

Käesoleva lõputöö eesmärgiks on välja selgitada alaealiste komisjoni liikmete tõlgendused alaealiste komisjoni tegevusest, alaealiste komisjoni suunatud õigusrikkujatest, neile kohaldatud mõjutusvahendite tulemuslikkusest, et teha selle põhjal ettepanekuid olukorra parandamiseks.

Lõputöö koosneb teoreetilisest ja empiirilisest osast. Töö teoreetilise osa esimeses peatükis antakse ülevaade noorte hälbekäitumist mõjutavatest teguritest, kus on kirjeldatud olulisemaid lapse arengu mõjutajaid nagu perekond, kaaslased ja elukeskkond.

Lõputöö teoreetilise osa teises peatükis keskendutakse alaealiste komisjoni tegevuse tutvustamisele, antakse ülevaade õigusrikkujale määratavatest mõjutusvahenditest ning kirjeldatakse alaealiste kuritegevuse ennetustöö võimalusi.

Uurimus on läbi viidud kvalitatiivse uurimusena, kus andmed on kogutud poolstruktureeritud suuliste individuaalsete intervjuudega avatud küsimuste kaudu. Andmekogumismeetodina on kasutatud lisaks intervjuudele ka dokumentide analüüsi.

Uurimuse valimi moodustasid üksteist alaealiste komisjoni liiget, kes on valitud sihtgrupi valimina tulenevalt nende poolt antava informatsiooni olulisusest uurimustöö teema seisukohalt.

Uurimisküsimustele ja uurimisandmete analüüsile baseerudes võib välja tuua, et alaealiste komisjoni liikmed suhtuvad oma töösse kohusetundlikult. Puudusena toodi välja, et liikmete töö on tasustamata. Komisjoni liikmete töö võiks olla tasustatud, kuna töö on mahukas ja aeganõudev. Alaealise õigusrikkuja süüteo menetlemine peaks olema ajaliselt lühem.

Võrgustikutööl on oluline osa hälbivalt käituva noorega tegelemisel. Järjepidev ja aktiivne koostöö erinevate spetsialistide vahel, hälbekäitumisega noore varajane märkamine ja tema probleemidega tegelemine ökosüsteemsel meetodil vähendab riskigruppi kuuluva noore võimalust sattuda alaealiste komisjoni. Võimalus osaleda huviringi tegevuses vähendab noorel riski sattuda õigusvastasele teele. Samuti tuleb tegeleda riskigruppi kuuluvate peredega. Alaealiste komisjoni suunatud lapse vanemal peaks olema kohustus osaleda koolitustel või sotsiaalprogrammides, et parandada lapsevanema kasvatuslikke oskusi.

Mõjutusvahendeid noorele õigusrikkujale on vaja määrata, kuid oluline on mõjutusvahendi täitmise kontrollimine ja tagasiside andmine komisjoni- ja tugivõrgustiku liikmetele. Komisjoni liikmed nägid õigusrikkujale määratud mõjutusvahendit pigem karistusena, mitte kasvatusliku vahendina. Komisjoni liikmete arvates tuleks kehtiv mõjutusvahendite seadus kaasajastada.

Uurimus andis hea ülevaate alaealiste komisjoni tegevusele ja töö korraldusele. Töö autor sai ülevaate alaealiste komisjoni suunatud noorte taustast ning neile kohaldatud mõjutusvahenditest. Komisjoni liikmete poolt välja toodud mõtted on vajalikud tööks riskigruppi kuuluvate noortega ning alaealiste komisjoni töö paremaks korraldamiseks.

VIIDATUD ALLIKAD

1. Alaealiste komisjonid Eestis 2012. aastal – statistiline ülevaade EHISE andmete põhjal. Eesti Noorsootöö Keskus 2012.
[http://www.entk.ee/sites/default/files/AEK%20%C3%BClevaade%202012.a._0.p] 12.02.2015.
2. Alaealiste komisjonide koosseisu analüüs. Eesti Noorsootöö Keskus 2010.
[<http://www.hm.ee/index.php?popup=download&id=11003.>] 12.02.2015.
3. Alaealiste komisjoni põhimäärus. - RT I osa, 1998, nr 85, art 1391.
4. Alaealiste komisjonide tegevus aastatel 1999-2004. Haridus- ja Teadusministeerium 2005. Tallinn: MTE kirjastus OÜ.
5. Alaealiste komisjonide 2013. aasta statistika ülevaade EHISE andmete põhjal. Haridus- ja Teadusministeerium/Eesti Noorsootöö Keskus 2013.
[<http://www.entk.ee/sites/default/files/AEK%20%C3%BClevaade%202013.pdf>] 14.02.2015
6. Alaealiste mõjutusvahendite seadus. – RT I osa, 1998, nr 17, art 264.
7. Alaealiste mõjutusvahendite seaduse tõlgendused ja seaduslik raamistik. Tallinn: 2006.
8. **Auväärt, L.** 2001. Lapsed ja puuetega inimesed õigusmenetluses. Juriidilised, kriminoloogilised ja õiguspsühholoogilised aspektid. Tartu: TÜ Kirjastus.
9. **Bronfenbrenner, U.** 1979. The ecology of human development: Experiments gy nature and design. Cambridge, Massachusetts and London: Harward University Press.
10. Eesti alaealiste komisjonide tegevus aastatel 1999-2004. 2005. Haridus- ja Teadusministeerium. Tallinn: MTE Kirjastus OÜ.
11. Eesti Vabariigi lastekaitse seadus. 1992. – RT I, nr 28, art 370.

12. **Entorf, H., Spengler, H.** 2002. Crime in Europa. Causes and Consequences. Berlin: Springer.
13. **Ergma, E.** 2009. Noored on suur jõud. Artiklite kogumik: Noorsootööst siin ja praegu. Tallinn: Eesti Noorsootöö Keskus.
14. Erinoorsootöö. Eesti Noorsootöö keskus.
[<http://www.entk.ee/erinoorsootoo>] 12.02.2015.
15. **Ginter, J.** 2004. Alaealiste komisjoni käsiraamat. Eesti Noorsootöö Keskus.
[http://www.entk.ee/sites/default/files/Alaealiste_komisjoni_kasiraamat.pdf] 12.02.2015.
16. **Graham, A.** 2011. Early Intervention: The NextSteps. An Independent Report to Her Majesty's Government. HM Government.
17. **Hirschi, T.** 1969. Causes of Delinquency. Berkley, CA: University of California Press.
18. **Johanson, A.** 2011. Mobiilne noorsootöö kui meetod töös riskinoortega. – Sotsiaaltöö, nr 6, kl 40.
19. **Kallas, L., Heido, R., Rässa, J.** 2010. Lapsed ja alaealised. Süüteod: väärteod ja kuriteod. Tallinn: Kuriteoennetuse Sihtasutus.
20. Karistusseadustik 2001. – RT I 2001, nr 61, art 364.
21. **Keltikangas-Järvinen, L.** 2011. Sotsiaalsus ja sotsiaalsed oskused. Tallinn: Koolibri.
22. **Korp, E.** 2002. Võrgustikutöö võimalused lapse abistamisel. - Laps: elu, probleemid ja lahendused. Toim Korp, E., Leppima, A., Meres, T., Vaher, A., lk 45-61.
23. Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018. Riigikogu 09.06.2010. Otsus (757 OE I). Tallinn: Justiitsministeerium.
[http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/kriminaalpoliitika_arengusuunad_aastani_2018.pdf] 12.02.2015.
24. **Krull, E.** 2000. Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat. Tartu: TÜ Kirjastus.
25. **Laherand, M-L.** 2008. Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: OÜ Infotrükk.
26. **Laine, M.** 1997. Sissejuhatus kriminoloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse. Tallinn: Eesti Riigikaitse Akadeemia.

27. **Rannula, I.-E.** 2014. Dialoogi olulisusest töös riskikäitumisega noortega. Alaealiste komisjoni näitel. Tallinna Ülikool. Sotsiaaltöö Instituut. (Doktoritöö).
[http://e-ait.tlulib.ee/350/1/ilona_evelyn_rannala.pdf] 15.04.2015.
28. **Rääk, R.** 2003. Lastekaitse käsiraamat. Tallinn: Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuamet.
29. **Tankler, M.** 2000. Kuidas areneb laps. Tallinn: Kristlik Kirjastusselts Logos.
30. **Tikko, Anne.** 2004. Kodu, kool ja õpilaskodu sotsiaalökoloogilises perspektiivis. - Lapse kasvukeskkond ja sotsiaalsed oskused. 2004. Teadusartiklite kogumik. Toim T. Tulva. Tallinn: AS Rebellis.
31. **Markina, A. Žarkovski, B.** 2014. Laste hälbiv käitumine Eestis 2014. Kriminaalpoliitika uuringud. Tallinn: Dada AD
32. Noorsootöö seadus 2010. – RT I 2010, nr 44, art 262.
[<https://www.riigiteataja.ee/akt/112072014104?leiaKehtiv#para3>] 12.03.2015.
33. **Põld, P.** 1993. Kultuur ja rahvahariduse korraldus. Valitud tööd I. Tartu: Tartu Ülikool, Eesti Akadeemiline Pedagoogika Selts.
34. Riskilapsed ja -noored. Programmi üldtutvustus. Tallinn: Eesti Noorsootöö Keskus.
[<http://www.entk.ee/riskilapsedjanoored/>] 14.02.2015.
35. Teavet probleemkäitumise ennetustööks.1999. EV Sotsiaalministeerium. Tallinn: Estelle Laane & Kalle Laane.
36. **Vaher, A.** 2002. Koolikiusamine. Laste käitumishäired. – Laps: elu, probleemid ja lahendused. Toim Korp, E., Leppima, A., Meres, T., Vaher, A., lk 82-102
37. **Vinter, K., Siibak, A., Kruuse, K.** 2010. Meedia mõjud ja meediakasvatus eelkoolieas. – Haridus, nr 4, lk 12.
38. Väikelaps ja tema kasvukeskkond II. Artiklite kogumik 2001. Toim Veisson, M. Tallinn: TPÜ Kirjastus.

Lisad

Lisa 1. Küsimustik alaealiste komisjoni liikmetele

Olen Tartu Ülikooli Pärnu kolledži üliõpilane sotsiaaltöö korralduse õppesuunal ning kirjutan diplomitööd teemal „Ülevaade riskirühma noorte taustast ja nende hälbivast käitumisest Pärnumaa ühe alaealiste komisjoni näitel“.

Uurimustöö eesmärgiks on välja tuua alaealiste komisjoni liikmete tõlgendused alaealiste komisjoni tegevusest, alaealiste komisjoni suunatud õigusrikkujatest, neile kohaldatud mõjutusvahendite tulemuslikkusest, et teha selle põhjal ettepanekuid olukorra parandamiseks.

Olen tänulik, kui leiate aega töö autori poolt läbiviidavaks intervjuuks antud küsimustiku põhjal.

Intervjuu küsimustik alaealiste komisjoni liikmetele

1. Mitu aastat olete alaealiste komisjoni liige olnud?
2. Milline on teie erialane haridus?
3. Kui tihti toimuvad alaealiste komisjoni istungid?
4. Kas on võimalik tutvuda alaealise õigusrikkumise materjalidega enne istungit?
5. Kui pikalt ajaliselt arutatakse keskeltläbi alaealiste komisjoni suunatud noore õigusrikkumist?
6. Milliseid probleeme näete Teie alaealiste komisjonide töös?
7. Kuidas saaks alaealiste komisjonide tööd muuta efektiivsemaks?
8. Kas oskate pakkuda alternatiivvariante alaealiste komisjonidele?
9. Millised on teie arvates alaealiste komisjoni suunamise peamised põhjused?
10. Kes on peamised suunajad?
11. Missugune on nende noorte taust, kes alaealiste komisjoni suunatakse?
12. Millised on Teie arvates alaealiste komisjoni suunatud noorte probleemid ja millest on probleemid tingitud?
13. Millised on alaealiste õigusrikkumisi mõjutavad riskitegurid?

14. Kas ja kes saaks alaealiste komisjoni suunatud noorte probleeme ennetada?
15. Millised on alaealisele õigusrikkujale rakendatud meetmed?
16. Kas peate rakendatud meetmeid tulemuslikuks? Palun põhjendage vastust.
17. Kas lapse alaealise komisjoni suunamine on efektiivne?
18. Kuidas hindate sotsiaalprogrammide (nt koolitused, laagrid alaealistele) vajalikkust õigusrikkujatele?
19. Missugune on alaealiste komisjoni suunatud lapse vanema hoiak? Kas lapsevanem tunnistab oma lapse süüd?
20. Kuidas saaks Teie arvates parandada koostööd alaealiste komisjoni suunatud laste vanematega?
21. Kuidas hindate komisjoni tööd tugivõrgustikuga?

Summary

OVERVIEW OF THE BACKGROUND AND DEVIANT BEHAVIOUR OF RISK GROUP YOUTH ACCORDING TO THE EXAMPLE OF A JUVENILE COMMITTEE IN PÄRNU COUNTY

Merike Maidle

Children are the future of our country. A young person who is able to manage in society is a valuable asset for the whole country. There are many youngsters who for various reasons need more attention and support from grown-ups than others. They require guidance and assistance.

The aim of this thesis is to give proposals to improve the current situation by studying the juvenile committee members' interpretations of juvenile committee work, juvenile offenders who are referred to the committee, and the effectiveness of the sanctions imposed on them.

The analysis of the research questions and data allows to indicate that the members of the juvenile committee are strongly committed to their work. On the negative side, it was pointed out that their work is unpaid. However, since the work is intense and time-consuming, it should be paid. The process of proceeding juvenile offences should not take as long as it does.

An important part of networking is dealing with deviantly behaving youth. Consistent and active collaboration between different specialists, noticing the deviantly behaving youth early and dealing with their problems using an ecological method reduces the chances of a risk group youth ending up in juvenile committee. The risk group families should also be focused on. The parent of a child who has been referred to juvenile committee should be required to participate in trainings or social programs to improve their parenting skills.

It is necessary to determine sanctions for the young offenders, but it is important to follow the implementation thereof and give feedback to the members of the committee and the support network. The members of the committee saw the sanctions imposed on

offenders as a punishment rather than an educational tool. Committee members believe that the current law for sanctions should be modernised.

The study provided a good overview of the operation and work organisation of the juvenile committee. The author of this thesis got an overview of the background of the youth who are referred to juvenile committee, and the sanctions applied thereon. The ideas of the committee members give important information to improve the work organisation of the juvenile committee itself and also the work with the risk group youth.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, MERIKE MAIDLE,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

ÜLEVAADE RISKIRÜHMA NOORTE TAUSTAST JA NENDE HÄLBIVAST
KÄITUMISEST PÄRNUMAA ÜHE ALAEALISTE KOMISJONI NÄITEL,

mille juhendaja on TIIU KAMDRON

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil,
sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse
tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu,
sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu alates **20.05.2020** kuni autoriõiguse
kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega
isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Pärnus, **19.05.2015**